

NARODNA DRAMA I IGRE U SINJSKOJ KRAJINI

A. NARODNA DRAMA

U Sinjskoj krajini narodna drama povezana je s maškarama, koje se ovdje većinom pojavljuju u pokladno vrijeme, zatim na svadbi i na sijelu. Tipovi maškara koje susrećemo u ovom kraju otkrivaju isprepletanje kulturnih utjecaja dinarske i mediteranske zone. I ovdje nalazimo maškaru koja predstavlja 1. ljudski lik, 2. životinju, 3. predmet. Na folklornoj sceni, osim maskiranog čovjeka, ponekad nastupaju životinje i lutke.

Neke maškare u ovom kraju još sadrže tragove magijskih i kulturnih akcija, zato se u njihovoj umjetnosti manifestiraju svi stupnjevi formalnog razvitka drame od prizora s dramskim elementima, koji su povezani s nekim običajem (npr. *Traženje ovce*, na svadbi) do oblika prave kazališne predstave s glumcima, koji u dijalogu iznose određeni motiv, slobodno od običaja ili neke prigode (npr. *Odgovor na tri pitanja*, dramatizacija narodne pripovijetke).

Primarni dramski oblici govore da se u Sinjskoj krajini radi o vrlo staroj dramskoj aktivnosti o kojoj, na žalost, ima malo podataka iz prošlosti, a informacije iz našeg vremena su nepotpune. Talijan Alberto Fortis opisao je (1774) život i običaje Morlaka (ondašnji naziv za stanovnike Dalmatinske zagore), ali se slabo zaustavio na njihovim igrama. Neki dramski momenti naslućuju se u Fortisovoj napomeni da običaj dopušta nevjestama šale sa svatovima pa im one sakriju opanke, kape, noževe i slične stvari. Svatovi ukradene stvari moraju otkupljivati novcem po cijeni koju im družina odredi¹. Šale s krađom cipela sačuvane su do naših dana u nešto izmijenjenu obliku.

O svadbenoj dramatici više je progovorio Sinjanin Ivan Lovrić (1776.) On je u svojoj knjizi, kritizirajući i nadopunjujući Fortisa, opširnije opisao život i običaje Zagoraca. Njegovi su podaci zato značajniji, što se odnose na njegove zemljake iz Sinjske krajine. Za svadbene šale Lovrić piše da »sačinjavaju one igre u spretnosti i oštromnosti, kojih Fortis ne imenuje, već ih samo nagovješta,

¹ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774, I, str. 78.*

i kojima se ispunjava poslije podne za vrijeme svadbenih svečanosti. Te svečanosti traju redovno od nedjelje ili ponedjeljka do četvrtka.« Bio je, dakle, veći broj svadbenih igara, ali Lovrić poimence spominje samo neke. Tu su utrke na konjima, krađa opanaka i dramska igra *Kadija*. Ovu igru je Lovrić potanje opisao, pa vrijedi da se iznese u cijelosti, jer iz starijeg vremena nema sličnih opisa. Lovrić piše: »Pretposljednji ili koji drugi dan pira, kako svatovima padne na pamet, izaberu jednoga komu društvo daje službu kadije, i taj postaje neograničenim gospodarom svatova. Taj kadija sjedne na kola držeći kraj usta drveni kolac koji služi kao kamiš, dok je lula načinjena od tikve pune raznovrsnim izmetinama, a sve se to čini, da se ponizi kadija jer ima tursko ime. Ali i kadija izabere sebi neku vrstu kancelara i poziva preko njega svačove jednog po jednog preda se, osuđujući ih, da udaraju petama poput Turaka. Zato svi svatovi ublažuju kadijinu srdžbu darovima i novcem. Ni mladoženja nije slobodan od kadijina suda. Običaj zahtijeva, da mladoženja potrči koliko god može, a svatovi onda pucaju za njim iz pušaka nabijenih samo prahom dok se tobože ne sruši mrtav. Tada dolazi ožalošćena nevjesta moleći milost za muža, i kadija nato učini čudo i oživi ga, pošto kao neki mali dar dobije kokoš. Ali kad već svatovi potpadnu pod novčanu kaznu odvedu kadiju na kola i učine mu tu neprijatnost, da pod njim potpale malo slame«.²

Kadija je parodija na Turke i njihovo sudovanje povezano s mitom. To i sam Lovrić potvrđuje napomenom da kadiji napune lulu izmetinom, da ga ponize jer nosi tursko ime. Tema o Turcima, porugljivo intonirana, opaža se i u drugim igrama Sinjske krajine koja se, okupirana od Turaka, nakon teških borbi oslobodila od turske vlasti. Glumci su u *Kadiji* svatovi, u igru se uvode mladoženja i nevjesta, što znači da je ona još funkcionalno vezana s obredom svadbe. To se razabire i u prizoru potpaljivanja slame pod kadijom, što je lustrativni čin, koji se u »paljenju« svekra ili druge koje osobe na svadbi još nalazi u suvremenim sinjskim svadbama. U igri *Kadija* još je značajan i prizor ubojstva i oživljenja mladoženje. Opaskom »običaj zahtijeva« Lovrić otkriva da je taj prizor već u njegovo doba bio tradicionalan, a sačuvao se u varijantama do danas u igrama pokladnih maškara i na sijelu. Sam motiv o sudovanju kadije nije se sačuvao do naših dana, ali je tema sudovanja prisutna u igrama pokladnih i svadbenih maškara. Na današnjoj je svadbi čak i parodija sudovanja naglašena u detalju, da sudiju predstavlja magarac.

Više vijesti o sinjskoj narodnoj drami donosi naše stoljeće. Godine 1928. je o. Petar Bačić u članku *Izbor seoskog kralja u Dalmaciji*³ donio podatak da je ovaj dramski običaj bio »prastari običaj« u Sinju. On je lično poznao čovjeka »koji je prvih godina iza zauzeća Dalmacije, iza propasti Napoleona, bio izabrat kraljem sinjskim« i bio »najposljednji narodni izabrani sinjski kralj«. Bačić spominje dalmatinska mjesta

² Ivan Lovrić, Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, Zagreb 1948, str. 131. Naziv Igru *Kadija* dao je pisac ove radnje.

³ O. Petar Bačić, *Izbor seoskog kralja u Dalmaciji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXVI/II, str. 319–328.

u kojima se birao kralj. On donosi podatak iz *Memoria* o. Pavla Pellizera iz Rovinja, koji je 1640. u Krapnju za vrijeme poklada gledao biranje kralja. Spominje i Fortisov podatak o šibenskom kralju. Međutim, ovaj je običaj bio već mnogo prije poznat u Dalmaciji, što je iznio Miho Barada koji je u spisima jednog suđenja otkrio, da je u Trogiru 1272. bio biran kralj, za uskrasnih dana, i da se tada igralo mačevima.⁴ Iako se biranje kralja u Sinju prekinulo već u prošlom stoljeću, ono se dulje održalo u Sinjskoj krajini u selu Potravlju, gdje živi porodica Kotromanić (stari izbjeglice iz Bosne) i gdje se birao »seljački kralj«.⁵ Svi ovi »kraljevi« svjedoče da je narod u Dalmaciji kroz stoljeća imao svoje posebne kazališne priredbe. Prema Milovanu Gavazziju ovaj hrvatski običaj biranja »kralja« ima korijena u prvom redu u antičkim saturnalijama (sakejama), dalje možda ima i komponenata davnog hrvatskog pravog narodnog biranja glavara, starješina, a napokon često i elemenata koleda i koledanja.⁶

Na svadbene običaje osvrnuo se Marko Baković u članku *Svadba u Sinjskoj krajini*.⁷ Tu nema spomena o dramskim igrama, niti o maškarama na svadbi, ali on iznosi prizor, kad svatovi dolaze po mladenku, u kojemu ima dramskih elemenata. Stari svat kaže da im je utekla »pitoma ovčica iz tora«, a rekli su im da je u toj kući. Tada iz kuće dovode različite djevojke i na kraju mladenku. Ali ukućani za naknadu što su »ovcu« hranili, njegovali i čuvali, traže plaću. I djever im daje kesu novaca.

Šime Jurić u knjizi *Sinjska alka*⁸ donosi također neke detalje sa svadbe. I tu se spominje prizor *Traženje ovce*. Svatove pred kućom dočeka djevojičin brat, pa mu svatovi tumače da su izgubili ovcu i da je ona u njihovoj kući. Nakon toga djevojičin brat izvodi iz kuće redom stariću, udatu ženu, djevojičicu (mladu djevojku iz nevjestine pratnje obučenu poput nevjeste).

U susjednim Poljicama, kad dođu po nevjestu, svatovi kažu da traže »naše blago«. Ovaj dramski prizor poznat je i drugdje po Dalmaciji i široj Hrvatskoj.⁹

Igre pokladnih maškara opisao je Miljenko Radunić u članku *Mačkare u Dalmatinskoj zagori*, iz sela Zelova.¹⁰ Oni koji će poći u maškare najprije skupljaju robu u jednoj kući, u kojoj se oblače. Zatim idu u povorci po selu. U skupini se nalaze *did*, *baba*, *đava*, *nevista*, *cure*, *djever*. S njima je još *Turčin* koji brani družinu i *ljekar* s kliještima, koji vadi zube. Maškare imaju barjak, javorov ogranak s grančicama. Kora mu je oguljena, a vrhovi grančica zašiljeni.

⁴ Dr. Miho Barada. O našem običaju »biranja kralja«, *Starohrvatska prosvjeta* 1927/, I, str. 208

⁵ Ivan Ivančan. *Folklor Sinjske krajine*, Zagreb 1966, Institut za narodnu umjetnost, rkp. br. 746, str. 48.

⁶ Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb 1939, II, str. 66.

⁷ Marko Baković, *Svadba u Sinjskoj krajini*, *Slobodna Dalmacija*, 1954/12, br. 2789, str. 2

⁸ Šime Jurić, *Sinjska alka*, Zagreb 1965, str. 21. Opis svadbe od Dunje Jurić.

⁹ Frano Ivanišević Poljica. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb 1905 knj. XI, str. 77. Nikola Bonifacić Rožin, *Svadbena igra »Traženje ptice« kod Valvasora i danas*. *Narodno stvaralaštvo-Folklor*, Beograd 1962, sv 1

¹⁰ Miljenko Radunić, *Mačkare u Dalmatinskoj Zagori (Iz sela Zelova)*. *Obitelj*, 8/1936, br. 8. str. 145—146 i 157.

Na njih djevojke zataknu naranču i vješaju darove: vunicu, kolače. Maškare putem viču, galame i ojkaju. Ulaze u dvorišta te pod prozorom igraju i potcikuju »kolutaju očima, prave smiješne kretnje, a ništa ne govore«. Pred kućom pjevaju:

Evo kuće od poštenja,
i poštena gospodina.
Ovdje će nas darovati,
didu sablju namazati.
Ak' izađe sablja svitla,
gospodinu hvala lipa.

Dar, komad slanine ili suhoga mesa, natakne se didu na sablju. Did ima oko bokova nekoliko zvona, što ih poskidaše s ovnova i goveda. Kada dobije dar, on s babom poigrava. Baba ima kudjelju. Oko njih i ostale maškare zaigraju kolo.

Did i *baba* su »ružne maškare« u dronjcima, omrčene čađom. Oni trče za djecom i posipaju ih pepelom. I *dava* sindžiom (lancem) hvata djecu.

Svatovi — *nevista*, *cure* i *diver* — lijepo su obučeni, u staroj nošnji. Ženske osobe u maškarama (neviste, cure) to su »sve muškadija, malo prikriju lice šudarima, da ih se ne prepozna.« Ove su maškare išle po Zelovu i okolišu i dalje prema Cetini. Slične se maškare s didom, babom, svatovima i drugima pojavljuju u susjednim Poljicama i po svoj Dalmatinskoj zagori, te preko na bosanskoj strani, u Livanjskom polju.¹¹

Petar Marković u članku *Krnje u Cetini*¹² opisao je pokladnu priredbu u Sinju, »centru Krnjine rezidencije«. U slavu Krnje u gradu se pjeva:

Sve što biše kupusa,
mesa i slanine,
sve to Krnje pojede,
ko vuk iz planine.

Povorka s karnevalskom lutkom obilazi po gradu. U povorci su *tužitelj*, *porotnici*, *branitelji*, *liječnik*, *rodbina Krnjina*, *prijatelji*, *policija*, *članovi senata* i ostali. Na sinjskom trgu odvija se glavni čin pokladne predstave. Tamo se čita optužnica lutki-Krnji, kome je 1928. bilo ime: »Princ Krnje Proždrić pokojnoga Proždre i matere Lumpacije, bez zanimanja i bez zakonite djece.«

Pokladnu priredbu u Sinju opisao je i Mirko Božić u romanu *Kurlani*.¹³ S mnogo poznavanja mjesnih pokladnih običaja prikazuje Božić u ironičnom duhu gradske maškare na dan Krnjine osude. Spominje *lemozinare*, koji imaju lice i ruke kričavo izmrčene uljenim

¹¹ Frano Ivanišević, Poljica, Didi. Zbornik za narodni život i običaje, knj. X, 1, str. 57, Zagreb 1905; Nikola Bonifačić Rožin, Pokladne maškare u Konavlima (Babe). Narodna umjetnost, knj. IV, 1966. str. 158. Radmila Kajmaković, Maskirani ophodi. Glasnik Zem. muzeja u Sarajevu. 1961. sv. XV—XVI, str. 229.

¹² Petar Marković, Krnje u Cetini. Jadranska pošta, 4/1928, br. 41, str. 6

¹³ Mirko Božić, Kurlani, prvi dio, Zagreb 1954, str. 131—149.

bojama, crvenim krep-papirom i ugljevljem. Po gradu ide i »glazba« od kuhinjskih poklopaca, govedih rogova, latenih petrolejskih kanta i željezničarskih pištaljki. Ima po gradu i maškara koje gataju najprofanijim riječima i najbizarnijim proricanjima. I *šimija* se krevelji, a neki *prosjaci* prosjače. Oni su na svoja poderana odijela prišli najprljavije i najtraljavije krpetine. *Čuvari reda* imaju drvene buzdovane s busom korijenja i zemlje, a *blagajnici* šuškuju sitnišem u vrčevima. Oko *mede* pod medvjedom kožom gura se dječurlija. Među vodi krotitelj koji u jednoj ruci drži odeblju batinu (za novac može se njom udariti medo).

Na pijaci se povorke jezovitih »obrnika« i osamljenih maškara divljačkog izgleda miješaju sa svilenim plišanim *dominima*, *arlekinima*, *pulčinelama*, *barjacima*, *maharadžama*, *austrijskim feldbebelima*, *krvnicima*, *sankilotima*, *kozacima*, *mađioničarima* i *plesačima*. To su »prave« maškare s fino zategnutim elastičnim krinkama i polukrinkama.

Ima po gradu i kazališnih prizora: do fontane *maškara u plavom domu* drži dugu trstičnu pecaljku, na čijoj je udici obična konjska kobasica. Natjecatelj treba da isključivo ustina grizne meku i zadrži je u svojim zubima, na taj način postaje njen vlasnik.

Nedaleko od ovoga drugi su otvorili *mesnicu* i nude svijetu pasje meso. Na pijacu su stigla i čudna kola zatvorena ceradom, iz kojih se puši čitav dan. Prozvali su ih »paklena oduvaljka«. U kolima četiri maškare simbolično obučene spremaju »arambaše«, poznate svinjske sarme. Oko njih se guraju mjesni gurmani.

U kavanu su dogurali dječja kolica za blizance u kojima je bio zakukuljeni čovjek čvrsto stegnut u povojnice, kao pravo dojenče. Njega su silom, stisnuvši mu nos, napili na cuclu mlijeka s jakim dozom *šenape*, sredstva za čišćenje. Za njega skupljaju »dobrovoljni prilog«, a on psuje sav smrdljiv.

Povorka s Karnevalom obilazi okolnim ulicama i dolazi na trg, gdje će biti sud i izvršit će se smrtna kazna. U povorci ima djece, koja viču, *Karnevalovih dostojanstvenika*, *tužitelja* i *porotnika*. Iza njih su *ucviljene udovice*, koje nariču i obavezno se pljeskaju po stražnjici. Tužitelji nose goleme knjige, negdašnje općinske protokole. Svaki ima crvene naočale, ili obične od zardale žice. Zatim dolaze porotnici šepavi, grbavi, ćoravi, bez ruke. Svi oni pjevaju Krnjinu predsmrtnu podoknicu-osudu:

Sve što biše kupusa,
mesa i slanine,
sve to Krnje pokusa,
ka vuk iz planine.
Krnje, Krnje, Krnješa,
sudnji dan ti prispio,
sad se seli sa svita,
ti aždajo nesita.

A drugi pjevaju, ciljajući na gostioničare:

Ovo j' onaj Krnje stari,
koga slave svi oštari,
da ne bude njega bilo,
cilo bi se vino pilo.

Krnju voze na kvadratnim niskim, jelovim kolicima. Lutka ima naduven trbuh, obučena je u zelene, žute i crne vreće, ispunjena sijenom i slamom, najgrublje sašivena špagom i žicom, dok joj je glava napravljena u obrtnoj školi od papirmašea. Na Krnjnim se prsima vide odlikovanja i lente. Iz ruku prosipa mu se slama, a staklene mu oči šušakaju u kartonskim dupljima. Volovska prava jezičina crvenilom nakapana uvija se kao zmija — a sviija je »mali« što sjedi skriven pod Krnjnom stolicom. Kolica vuku dva mršava magareta, kojima katkad pomognu Krnjini stražari.

Na trgu je podij na pivskim bačvicama, tu će se obaviti suđenje. Okolo se natisnula gomila, koja za vrijeme suđenja pjeva:

Na smrt, na smrt, Krnješa,
sudnji dan ti prispio.
Sad se seli sa svita,
ti aždajo nesita.

Poslije osude na smrt, Krnju zapale. Ove je poklade Mirko Božić smjestio u godinu 1935. u vrijeme agitacije za prve izbore poslije pada diktature, pa je u kavanu doveo *madioničara*, koji se »očešao« o svoga političkog protivnika. Božić je u pokladnu povorku doveo i ženske osobe koje su se maskirale, što je značajno za gradske maškare.

Tekst tradicionalne pjesme koju Mirko Božić donosi, djelomično je objavio i Petar Marković. Tipovi maškara, osobito »onih pravih« s krinkama, poznati su iz karnevalskih priredbi u gradovima, napose u Splitu. I po splitskoj rivi prolazile su maškare s bebom u kolicima kojoj su iz bočice davali ricinus mjesto mlijeka. Sličnu komediju izveli su i u Postirama na Braču,¹⁴ vjerojatno pod utjecajem splitskih maškara. Lutka Krnjina u Sinju, kao i scena suđenja i paljenja lutke nalik su na karnevalske priredbe po Hrvatskom primorju i Dalmaciji, na kopnu i po otocima.¹⁵

Iz navedene literature o pokladnim običajima u Sinjskoj krajini razabiru se dvije vrste maškara u ovom kraju. Jedne su maškare (ili mačkare) po selima i njihove šale, a druge su gradske »one prave« maškare u priredbi s Krnjom u gradu Sinju koje su prodrle i u okolna sela.

Folklorna građa koju sam upotrijebio za ovu radnju skupljena je u nekoliko navrata od stručnih suradnika Instituta za narodnu

¹⁴ Nikola Bonifačić Rožin, *Folklorna građa otoka Brača*, 1967 Zagreb, rkp. Instituta za narodnu umjetnost. Zbirka je u toku sređivanja.

¹⁵ Nikola Bonifačić Rožin, »Žitak« ili pokladno suđenje (u Novom Vinodolskom). Rad XI-og Kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom 1964, Zagreb 1966, str. 83–91. Isti autor: *Građa o narodnoj drami* (2. Lastovski poklad). Narodna umjetnost, Zagreb 1962, knj. I, str. 98–109; *Pokladne maškare u Konavlima*, Narodna umjetnost, Zagreb 1966, knj. IV, str. 153–174.

umjetnost u Zagrebu. Ovdje spominjem institutske rukopisne zbirke kronološkim redom, uz rimske brojeve koje ću u toku rada navoditi sa stranicama teksta, gdje bude potrebno naznačiti izvore.

I. *Lelja Taš, Narodni plesovi iz okolice Sinja*, 1953, rkp. br. 748. Građa sadrži detalje svadbenih i pokladnih običaja iz sela Glavice, Hrvace, Sinj-Podvaroš, Turjaci, Jabuka, Obrovac, Muć.

II. *Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Sinjske krajine*, 1958, rkp. br. 328. Građa sadrži uz ostalo podatke sa sijela te opise svadbenih i pokladnih običaja iz sela Hrvace, Dugo polje, Dicmo, Han, Obrovac, Bajagić, okolica Sinja, Sinj, Zelovo, Ramljani.

III. *Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Sinja i okolice*, 1965, rkp. br. 757. Građa uz ostalo sadrži podatke o svadbenim i pokladnim običajima iz sela Otok, Čitluk, Zelovo, Brnaze, Radošić, Sinj, Bitelić, Gala, Grab, Glavice, Buljani.

IV. *Ivan Ivančan, Folklor Sinjske krajine*, 1965, rkp. br. 746. Građa uz ostalo sadrži podatke o svadbenim i pokladnim običajima iz sela: Bitelić, Brnaze, Maljkovo.

V. *Josip Miličević, Folklor Sinjske i Vrličke krajine*, rkp. br. 758. Prvi dio građe skupljen je 1965. a drugi 1966. (Ovdje ima i tekstova snimljenih na magnetofon). Građa uz ostalo sadrži opise prela, derneka, svadbenih i pokladnih običaja iz sela Turjaci, Glavice, Hrvace, Dicmo, Brnaze, Potravlje, Trilj, Velić, Zelovo, Han-Obrovac, Gala, Grab, Udovičići, Vojnić, Košute, Jelača, Sinj, Vinalić.

Tekstove su kazivali muškarci i žene. Osim nekoliko građana, većinom su to seljaci koji su i sami sudjelovali u maškarama. Neki dramski tekstovi zapisani su prema sjećanju kazivača, a neki su snimljeni na magnetofon za vrijeme pokladne izvedbe. U isto vrijeme maškare je filmski snimio Josip Miličević, te su neki prizori tog filma prikazani u TV emisiji Zagreb, *Maškare u Hrvatskoj*, 14. III 1966. Original filma čuva se u Institutu.

Narodna drama Sinjske krajine svrstana je ovdje prema prigodama (svadba, poklade, sijelo), kad se igre izvode. Ovu podjelu opravdava činjenica što različite prigode utječu na igre u pogledu sadržajnom, formalnom i scenskom.

Svadbene dramske igre

Igre se izvode za vrijeme svadbe, većinom u kući gdje se održava svadbena svečanost. Nema ni pozornice, ni inscenacije. Prostor za izvođenje stvori se u prostoriji pred stolom gdje su mladenci. Ali se pojedini prizori mogu izvoditi i na više drugih mjesta. Publika su svatovi i ljudi koji se za vrijeme izvođenja nađu u svadbenoj kući. Igrači su svatovi s kojima i gledaoci ponekad ulaze u radnju. Često uvlače i mladence u igru. Igrači ponekad igraju u svojim svadbenim odijelima, a katkada se maskiraju. Ima svadbenih igara koje izvode vanjski ljudi (rodbina mladenkina ili susjedi). Oni dolaze maskirani,

a koji put dovedu sobom i kakvu životinju (magarca, konja, vola). Svoje uloge igrači pamte, naučili su ih prije na nekoj sličnoj izvedbi. Poznata im je okosnica igre, njen sadržaj i karakter uloge, a za vrijeme izvedbe izmišljaju prema svojim sposobnostima. Igrači su muškarci. Od žena mladenka je slobodna da sudjeluje u šali. Može i koja druga žena dobaciti riječ iz kraja ili statirati, ako je igra takva da se i gledaoci u nju miješaju. Obično se među svatovima nađe netko, tko ima dara za igru i tko je već prije prisustvovao na svadbama, pa sad on potiče da se igra i neupućene savjetuje. On ima glavnu riječ u stvaranju programa i obično igra glavnu ulogu. Tu je osobito poznat čauš sa svojim šalama.

Među svadbenim igrama ima takvih koje su još dio svadbenog ceremonijala pa su kod njih u začetom stanju elementi dramski. Zbog toga su ovi prizori toliko vezani uz svadbu, da se izvan nje nigdje ne izvode. Druge su igre već dramski oblikovane i mogu se samostalno izvoditi izvan svadbe.

Sam narod svjestan je svojih svadbenih dramskih igara, pa se čuju izjave: »Svašta izvale tu večer kod mladoženje, svakakove komendije«. (Gala, III/str. 43.) »U vrijeme pira izvode se razne šale«. (Brnaze, V/str. 46.) »Pirovanje je trajalo po više dana. U svim tim danima izvodile bi se šale: Svekra bi palili, mrčili svekrvu, vola bi izvodili, magarca obuvali, cipelu krađu, ličili mladoženju«. (Grab, III/str. 47.)

Traženje ovce. Izvodi se pred mladenkinim kućnim vratima. Sudjeluju svatovi, mladenkini ukućani, mladenka i djevojke.

Svatovi su došli pred mladenkinu kuću. Vrata su zatvorena.

Tekst iz Zelova: »Kad idu po mladu, ide barjak, ali nije nakićen. Kažu:

— Mi smo izgubili jednu ovcu, da nije ona slučajno došla u vaše jato?

Na vratima jedan stoji, pa izvede jednu divojku. Sve seoske divojke pokažu u kuću, tamo ih zatvore s mladom.

— Je l' ovo vaša ovca?

Ona oće da ih privari, koga uhvati poljubi ga, ugrize. Pušta se tako desetak cura. Ovaj na vratima traži:

— Dajte mi odštetu koliko je ovca potrošila kod mene.

Oni: Koliko ti imaš koristi od ovce?

I tako se malo šale i bace dinara po dvi iljade. Onda se izvede nevistu i kaže:

— Evo, je li to vaša ovca?

Kum njegov: Je, to je naša ovca!

Ona sada ljubi kuma i ostale koji su došli po nju. Onda ulaze u kuću i piruju. Kazivala Kate Delaš, žena Antina, 53 god. (III/str. 39).

U Otoku barjaktar čekićem lupa po pragu zatvorenih vrata. Kad ga nadare, on ulazi u kuću. Isto rade prvinac i čauš. Kad i njih ukućani daruju, oni ulaze, a za njima i ostali. U kući se malo časte, a onda diver, kum i jengije traže mladu. Obično ih njezin brat pred vratima dočeka s ključem u ruci i kaže:

— »E, moj kume, ne može se to tako lako otvoriti. Triba to pozlatiti.« — Nastane pogađanje i kad plate, dovode djevojke i na kraju nevjestu. (III/str. 40.) U Veliću se kod nevjeste skupi mnogo žena pa »njezin (tj. mladenkin, dodao N. B. R.) brat izvede neku staru babetinu i pita: Je li ovo vaša ovca? — Onda izvodi neku drugu. Nekad se opremi neka druga djevojka slična mladenki i kad je on izvede i pita je li njihova, ako je diver ne zna, moglo bi se desiti da kaže, da je, pa bi bilo smijeha.« (V/str. 87.)

Prizor u kojem se traži ovca, iako već ima vidljivih elemenata drame (dijalog, motiv, igrači, ponekad se djevojke oblače kao nevjesta da bi prevarile svatove) ipak je ostao povezan sa svadbom. Izvodi se samo na svadbi, kao dio ceremonijala. U Istri i drugdje kažu da se prije nevjeste izvode druge žene, da bi nju sačuvali od uroka. Prizor izvode svatovi, u svojim svečanim odijelima, ne maskiraju se. U nekim hrvatskim krajevima kažu, da traže srnu, košutu, u Istri traže *ticu golubicu*, a u Dubrovačkom primorju (Slano, Mravinca) traže *utvu zlatokrilu* s tekstom koji je već ustaljen.¹⁶ Inače se razgovor improvizira, kako bi se i u životu govorilo u realnom slučaju.

Razbijanje krova. Događa se pred kućom mladoženje. Barjaktar se, nakon ulaska nevjeste u novu kuću, digne na krov kuće da gore zatakne barjak.

Tekst iz Graba: »Barjaktar razbija cigle na krovu, on viče:

— Što ovako dimi? Triba ovo otvoriti, da ne dimi, triba ovo popraviti. Kuća vam kapi.

I lupa razbijajući nekoliko cigli. To on radi na kući di je ognjište. One su najniže. Dok on to radi, *majka mladoženje* iznosi bičve, terluke, košulje i daje mu. Baca mu i govori:

— Nemoj više razbijati, to je dobro, to su stari ljudi sazidali. Oni su bili dobri majstori.

Zavisi o njima dvoje koliko znaju da govore. Tu se može nabrajati. Kad on primi stvari, utvrdi barjak na krovu i silazi. Na barjak pričvrsti, na vrhu, što je dobio«. Kazivao Mate Livaja, rođ. 1925, službenik muzeja u Sinju, (III/str. 46). Izvodi se samo na svadbi. U Turjacima barjaktar ruši dimnjak, (V/11). U Poljicama čauš *pirjanima* razbija krov.¹⁷

Krada nevjestine cipele. Događa se u mladoženjinoj kući. Sudjeluju nevjesta i svatovi.

Tekst iz Graba: »Netko od prisutnih svatova, a najčešće dičaci, provlačili bi se ispod stola. Dok svi drugi pivaju i vesele se, oni neprimjetno skinu cipelu nevisti i odnesu. Iza toga, pošto se zna da je nevisti nestala cipela, svi prisutni traže od kuma, da kad nije bia u stanju da nevistu sačuva od krađe, da joj sada kupi cipelu. *Netko* kaže:

— Nevisti fali cipela.

On a j sa cipelom se javi: Ja imam za prodat.

¹⁶ Nikola Bonifačić Rožin, Svadbena dramatika u Dubrovačkom primorju. Narodna umjetnost, Zagreb 1964—65, knj. III, str. 44—48.

¹⁷ Frano Ivanišević, navedeno djelo, str. 77.

Negdi se on malo priobuče, stavi na sebe drugu robu, staro i neuredno je opremljen. Uzme štap i torbu u kojoj drži cipelu. U stare zemane se i mrčio po licu. Nastaje pogađanje između njega i kuma.

K u m: Koliko tražiš za cipelu?

O v a j: Dvije iljade.

K u m: To je puno, toliko ti ne vridi. Dat ću ti iljadu dinara.

S v a t o v i bi se kumu rugali:

— Kako te nije sram da ti je nevesta bosa. More ti se priladit, pa to je sramota za naše cilo selo. Reći će nam, kako ne vodimo računa o ženama.

Ove riči kuma zagrijavaju i on držeći se svog ponosa kupi cipelu. I onda obuje mlada cipelu.« Kazivao Mate Livaja, rođ. 1925, službenik muzeja u Sinju (III/ 45).

U Brnazima »u vrijeme pira izvode se različite šale. Svatovi nastoje ukrasti s mladenke cipelu, traveršu, pojas itd., a kum to mora platiti, otkupiti i vratiti nevesti.« (V./str. 46.) U Veliću »neko nastoji da skine mladoj cipelu s noge da može od divera naplatiti otkup. I sama mlada nekad pomaže da joj uzmu cipelu s noge. Kad joj ugrabe cipelu pjevaju:

Prijatelju, pala nam je rosa
oj' divere, mlada ti je bosa.

Sad diver mora iskupiti cipelu. Cipelu obično uzme netko od njene svojte, a desi se da joj skinu cipelu i dva do tri puta.« (V./str. 88.)

Novac što se dobije za otkup cipele ostane onome tko je cipelu ukrao. Ivan Lovrić, spominjući krađe opanaka i njihov otkup kaže: »Ne nagrađuje se krađa, već način kako se izvodi.¹⁸« Napomenom da se »prema običaju« moraju opanci otkupiti svotom, koju određuje društvo, Lovrić naglašuje tradicionalnost prizora.

Danas je krađa cipela mladenki još uvijek popularna šala u Sinjskoj krajini, ali je i ona ostala samo svadbena igra.

Magarac na svadbi. Izvodi se u mladoženjinoj kući. Sudjeluju vanjske maškare, svatovi i nevjesta.

Tekst iz Bajagića: »Jedno dva tri svata dotiraju magarca. Kucaju na vrata i kažu:

— Dobra večer. Bi li primili putnike u kuću?

S t a r i s v a t odgovara:

— Može se. Možete naprid. Od kuda ste, ljudi?

O n i: Mi smo iz daleka puta. Svrnuli smo se tu, kod vas, da bi mogli prinoćiti. Imamo jedno magare, koje se isputilo iz daleka. Ono je boso. Sad bi mi rada obut ga.

S t a r i s v a t: Mi ćemo magare obuti. Jeste li mogući da to platite?

O n i: Nismo. Mi smo sirotinja, iz daleka, nemamo ništa. Dajte, obujte magare da ne platimo.

N e v i s t a se tada digne. Donese bičve i obuje magare:

— Eto, ljudi, sad vam je obujen, možete dalje putovati.

¹⁸ Ivan Lovrić, navedeno djelo, str. 130.

Oni — Fala, dobitak! (To za prvu večer nju zovu dobitak, a sutra je nevista.) Neka ti bude sritno i unaprid. Fala vam što ste nam obuli našega dalekog putnika, koji je već bose noge izmorio.

Stari svat prije nego idu ća napoji magarca. Uliju mu bukaru vina: Ajde, napojit ćemo ga, okripit, da mu je lakši put.

Oni otiraju magarca iz kuće: Zbogom ljudi, laku noć! Idemo mi.

Onda gone magarca u štalu i on pijan reve.

Više valja ono kad magarac dođe nego sve ostalo.

Pitaju: Jeste li pravili šalu, jeste li dovodili magarca?»

Kazivao Jozo Čačija, rođ. 1928, mlinar (II/str. 11.).

U Hrvacama nevjestina rodbina ukrade magarca ili konja u mladoženjinoj štali i odvedu ga svojoj kući. Tamo ga okite zelenilom, papirima, zvana mu metnu i čarape obuju, pa ga ujutro vrate mladoženjinoj kući i kažu im: »Slabo ste čuvali, nemojte tako čuvati i mladu!« (II/str. 6.) U okolici Sinja izvodili su igru s magarcem na svadbi. »Čine kao da je magarac sudac. Jednoga svata osude, kao da je ubio. Jedan gurne magarcu glavu. On potvrdi, kao da je kriv, pa svi toga ubojicu tuku.

— Gospodine suče, ovaj je ubio čovika. Što očeš da mu daš kaznu? Čovik uz magarca odgovori: Tri godine zatvora.« Kazivao Vjeko Šušnjara, 17 godina, zemljoradnik (II/str. 12).

I u Zelovu krađu magarca ili konja, ili vola, pa ga dovedu, kao da su putnici koji traže konak. Nevjesta stavi na magarca *terluke*, jer oni kažu da je obosio (III/str. 38). U Brnazima nevjestina rodbina krađe kravu ili vola iz mladoženjine štale, pa je dovedu mladoženjinoj kući i traže otkup (V/str. 46). U Čitluku dovedu magarca u kuću, nose ga uz stepenice. Tamo kad se oženi udovac za djevojku, uzjašu na magarca i maskiraju se, pa na putu čekaju svatove i trče za kolima. Ovo čine i kad je udovica pošla za momka. Ove maškare — nakiti se, omrči, ne slični na čovika — imaju klepke i rogove od vola, pa po danu i po naći trube. To im se podruguju.« Kazivao Ante Barač pok. Filipa, r. 1908, seljak (III/str. 35).

Igra s magarcem na svadbi veoma je popularna u Sinjskoj krajini. U njoj ima detalja — putnici koji traže prenoćište, suđenje ubojici itd. koji više nisu ostali direktno vezani uz svadbu, nego se javljaju i u drugim igrama. Detalj u varijanti »Suđenje lopovu« razvio se u igre, koje se i samostalno izvode, osobito na prelima, u drugim hrvatskim krajevima (npr. Konavle, Pounje¹⁹).

Paljenje svekra. Izvodi se u mladoženjinoj kući.

Tekst iz Graba: »Naloži se vatra, slama na ognjištu. Legnu svekra uz vatru i viču: Spalit ćemo ga, pun je uši. — Pri tom bacaju sol u vatru da puca.

— Što puckaraju uši na njemu, što je zapušten! Ako nema tko da ga otkupi i očisti od uši, mi ćemo ga spalit.

¹⁹ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame, poslovice i zagonetke, Zagreb 1963, str. 11—113 (varijante, str. 187).

Nevista kaže: Nemojte ga, pustite ga.

Jenga uz nju govori: Evo, otkupit će ga nevista. Evo, doša je njegov spas u kucu da ga spasi. — Nevista im daruje bičve. Oni su obično obučen. Sve to izvode svatovi.« Kazivao Mate Livaja u Sinju (III/str. 48).

U Brnazima pokušavaju »zapaliti« staroga svata. Ovu šalu izvode katkad dosta vjerno. Starog svata postave na kola, a na strane kola nataknu kukuruzovinu koju zapale i tako ga voze u kolima dok nevista ne plati otkup«. (V/str. 46.) U Dicmu kum i kuma »pale svekra i svekrvu. Dovedu ih do ognjišta, kao da će ih gurnuti u vatru i pri tome bace šaku soli u vatru da pucketa i kažu da to padaju i izgaraju uši. Nevista otkupljuje svekra i svekrvu, daje kumu čarape, a kumi šudar.« (V/str. 58.)

Paljenje svekra ili drugih osoba na svadbi izvodi se još po svoj Sinjskoj krajini, ali samo na svadbi. Lovrić spominje da svatovi pale kuma, koji se otkupi. On spominje i paljenje *kadije* u igri svadbenoj.

Pregled mladoženje. Izvodi se u mladoženjinoj kući. Sudjeluju svatovi, liječnik i mladoženja. Igra se prije nego što mladenci pođu na spavanje. Tekst iz Bitelića: »Jedan se napravi kao doktor. Stavi na sebe bilu mantiju, šešir, naočale. Ima knjigu i olovku.

Stari svat dovede mladoženju doktoru u sobicu:

— Triba ovoga mladoženju pregledati, je li sposoban da spava sa ženom. Ako nije, vratit ćemo ga natrag.

Doktor pita mladoženju: Što te boli? — pa ga pregleda i reče mu: Sposoban si za ženidbu. Imat ćeš dice. Dobar ćeš bit, sretan.

Onda doktor nakon pregleda dođe za astal pa priča:

— Pregledao sam mladoženju. Ustancvio sam da je sposoban da spava sa ženom.

Kad pregleda i nevjestu, kaže: Isto je i mlada sposobna i do godine imat će sina ili ćer.

Onda nastane pivanje i zdravice.« Kazivao Petar Žarko, 65 godina, seljak (III/str. 51).

U Grabu liječe mladoženju poslije prve bračne noći: »Svatovi, najsposobniji, legnu mladoženju u krevet. Kažu:

— Razbolio se mladoženja poslin prve noći.

Dolazi pop i doktor.

Pop moli mu boga. Metne na se stolnjak, uzme knjigu, vode u čašu sa grančicom i poliva ga. Moli mu boga, ali uvijek obratno:

— Evo ti ga, đavle, Bože, pošalji po svoje anđele, pomogni mu. E, Bože, ja sam tvoj namisnik na zemlji. Ako ga ne ozdraviš, neću više biti tvoj namisnik na ovoj zemlji!

Doktor ga pregleda, puls, srce. Donosi mu čašu pića:

— Pij ovo da se ugriješ. Dobro se pokrij. Metni uza se nešto topla. Ovd ti nešto stoji (pipne ga), moramo mećat tople obloge.

Mladoženja malo leži, pa ga poslin dignu.« Kazivao Mate Livaja (III/str. 48). Motiv doktora i liječenja poznat je i u pokladnim igrama i na sijelu.

Navedene igre sa svojim varijantama najbolji su dokaz još uvijek žive svadbene dramatike u Sinjskoj krajini. Neki primjeri kod Lovrića povezuju se s današnjim akcijama, prema tome imamo kod njega potvrdu o svadbenom kazalištu u Sinjskoj krajini, starom najmanje dvije stotine godina.

Kod većine ovih igara ima detalja koji otkrivaju još jaku njihovu povezanost sa svadbenim obredom. Da obrane nevjestu od uroka, dovođe prije nje svatovima druge djevojke i žene. Paljenja svekra čin je lustrativni, a sol bačena u vatru ima odbiti zle sile. Magijskoga je podrijetla i dovođenje plodnih životinja na svadbu, osobito magarca. Elementa uvoda u bračni život ima u pregledu mladenaca.

Neke su, međutim, igre na svadbi već toliko dramski izrađene, da ih maškare mogu i drugdje izvoditi. To što se igrači maskiraju i vladaju kao putnici, prodavači cipela, ubojice, suci, doktori, bolesnici, sve to odvaja igru od magije i kulta i prenosi u sferu kazališne zabave.

Pokladne dramske igre

Pojava maškare u narodu u vezi je s kazališnim životom. A kako je pokladno vrijeme već od starine osobito povezano s maškarama, to se i u Sinjskoj krajini za vrijeme poklada izvodi najviše dramskih igara.

Pokladno maskiranje traje duži vremenski period između zime i proljeća. Prema M. Gavazziju maskiranje je najjače uobičajeno u doba blizu sama Mesopusta, ali ponajviše i čitav dulji vremenski period prije njega (sve onamo od Svetih triju Kralja, kada — po shvaćanju u nekim krajevima — počinje neka pretpokladna sloboda).²⁰ Zbog građe u ovoj radnji potrebno je napomenuti da narod u više hrvatskih krajeva, pa i u Sinjskoj krajini, naziv *mesopust* (ili *pust*, *poklade*, *krnjeval*, *fašnik*) upotrebljava za tri vrste pojmova. Jednom se pod *mesopustom* razumijeva vremenski period, prijelazno doba između zime i proljeća, kad je po starom crkvenom pravilu bilo slobodno veselje, ples i uživanje mesa. Taj je period završavao s pokladnim utorkom koji je — kao pomični datum — dolazio potkraj veljače ili na početku ožujka. Poslije njega dolazi Pepelnica, koja je prvi dan *korizme*, dužeg perioda, u kojem vjernici poste i ne plešu, niti se maskiraju. U naše vrijeme ima ljudi, osobito po gradovima, koji se više ne ravnaju po starom crkvenom pravilu. Drugi put je narodu *Mesopust* baš onaj posljednji, najglavniji dan poklada — pokladni utorak. Treći put je narodu *Mesopust* (ili *Poklad* u Lastovu, a *Krnjeval* i *Krnjeval* po Dalmaciji, Split i Sinj) pokladna lutka od slame koju u nekim gradovima i selima maškare iznesu pred narod na kraj poklada, na sam pokladni utorak, pa je zapale, što danas shvaćaju kao znak, da je kraj pokladnom veselju.

²⁰ Milovan Gavazzi, spomenuto djelo, I, str. 11.

Narodno shvaćanje poklada kao dužega vremenskog perioda već je prihvaćao i Marin Držić u XVI stoljeću, jer on u svojoj komediji *Dundo Maroje* kaže: »Ovo vrijeme od poklada budući od starih naših odlučeno na tance, igre i veselja.«²¹ U Dubrovniku su se maškare pojavljivale, još za vrijeme republike, na dan sv. Vlaha (3. II). Drugdje dani nisu bili točno određeni, ali je maškara sve više bilo u toku veljače. U Sinjskoj krajini, u Grabu su maškare počinjale potkraj siječnja ili na početku veljače, a u Košutama su se maškare priređivale pred samu korizmu, na pokladni utorak. Tada su ondje pravili i priredbu s pokladnom lutkom (Krnjem), kao i u gradu Sinju (V/126, 140, 141).

Narod je s tipom maškare *Korizme*, žene u crnini, u nekim našim krajevima scenski iznio svijest, da s pokladnim utorkom prestaje slobodno pokladno veselje, a nastupa korizmeni post i pokora. Tako je u Sv. Martinu kod Buzeta u Istri na pokladni utorak, o ponoći dolazila maškara Korizma, žena u crnini, koja je plesače posipala pepelom, u znak da počinje Pepelnica, kad se treba pepeliti i udaljiti od zabave, a plesači su je iz plesne dvorane tjeerali metlom.²² U Dalmaciji se među pokladnim maškarama pojavi *baba u crnini* s metlom u ruci. Ona je u Muću kod Sinja mela metlom u kući, u koju je s maškarama došla (I/str. 8).

Narodni nazivi — poklade i korizma — za dva značajna pretproljetna perioda, ušli su već rano i u hrvatsku književnost. Tako je Splitski Marko Marulić (1450—1524) nazvao dva glavna lica u svojoj šaljivo-satiričnoj pjesmi *Poklad i Korizma*.²³ On je tu personificirao raspojasano pokladno vrijeme i pokorničku korizmu. Oni se sa svojim vojskama bore u samostanskoj kuhinji i na kraju Poklada pobjeđuje Korizma. Značajno je da Marulić Pokladovim vojnicima daje simbolična imena koja se odnose na različita uživanja u toku pokladnog veselja. Tu je Kulin, Svežil, Grizil, Vinogriz i drugi. Među njima je i katunar Sladolik, koji nas specijalno zanima s obzirom na temu ove radnje. Marulić je tog Pokladova druga nazvao Sladolik vjerojatno zato što je znao da se u pokladno vrijeme pastiri u brdskim katunima u zaleđu Splita »slade« mesom i masnim jelima. Toga se običaja još do naših dana drže *didi*, koji sa skupinom pokladnih maškara obilaze po Dalmatinskoj zagori i skupljaju meso, slaninu i jaja, pa time poslije ophoda prirede gozbu. S obzirom na to da se nazivom *mesopust* ili *poklade* označuje i duži vremenski period i sam posljednji i glavni dan pokladnog veselja — pokladni utorak, to i maškare koje se pojavljuju u toku pokladnog vremena i na pokladni utorak zovemo pokladne maškare. Time se ujedno ovi pretproljetni ophodi maškara odvajaju od ostalih maškara, koje se pojavljuju u drugim periodima godine i u drugim prigodama.

²¹ Marin Držić, Djela, izd. Jugosl. akademije, Zagreb 1875.

²² Nikola Bonifacić Rožin, Hrvatske narodne pjesme, priče i običaji iz Čićarije i kotara Buzet, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, rkp. br. 90, str. 36.

²³ Marko Marulić, Pjesme, Zagreb 1869, str. 254—258.

Sam narod u Sinjskoj krajini svojim izjavama odaje da u priredbama pokladnih maskara vidi svojevršno kazalište. Isto tako i maskare — svaki tip u skupini — znaju svoju ulogu, što će raditi i govoriti. U Otoku izjavljuju: Nekad je i mjesec dana prije maskara svatko znao svoju ulogu... kad uđu u selo, maskare se raspoređuju u nekoliko grupa i svaka izvodi svoje šale. Didi stalno jure po selu, zvone, skaču i okreću bokovima da bi zvana što jače zvonila. Babe napadaju žene i jure djecu. Obilaze gotovo sve kuće u selu, ali većina ljudi i nije u svojim kućama, nego su se sakupili na najširem prostoru — seoskom trgu. Tu promatraju različite igre koje izvode maskare.« (V/str. 119, 121, 122.) U Grabu kažu: »Nedjelju dana prije ophoda sastajali su se momci i dogovarali za koju ulogu koji najbolje odgovara i prikupljali su nošnje i zvona koje će staviti na sebe.« (V/126.) U cijeloj krajini bilo je nekada pojedinaca i skupina koje su se isticale svojim igrama. U tom pogledu značajna je izjava Jakova Samardžića, gostioničara (r. 1923), dobrog poznavaoća narodnih običaja i igara: »Nikad nisu njiove mačkare (iz Graba) ka ove otočke. Od svi mačkara, koje su bile za cirkus, nekada su bili udovičkički dobri, prije rata. To su stvarno, dok je bija (živ) pokojni Đoja Pavić, to je bilo čudesa šta su oni izvodili. Onda su bile Jelašice najbolje, pa onda bija je Živinić za te skečeve. A onda isto Priblaće je nekada bilo dobro kad su stari išli.« (V/str. 118.)

Prije pojedinih dramskih igara pokladnih maskara donosimo opise skupina:

Maškare iz Zelova. Sačuvana je fotografija njihove skupine (oko 1932). Opisao ju je Ante Delaš:

1. Did mačkarSKI. Na licu (mu je) maska od kože, nije dlaka vani, obrijana. Prorezi za oči i usta. Bojadjasano crveno i žučkasto. Brađa je na njoj od dlake ovčje. Obučen je u stare iskidane aljine. Pristavlja starog dida. Nosi zvonca, koja su mu privezana za koljena. Na svakoj nozi po dva, da više klapa. Ima i torbu s lugom. Ima starinski nož, dugačak 50—60 cm. Na vi nož obično natakne slaninu ili šunke. On je prvak u toj grupi.

2. Do dida je baba, muškarac (u ženskoj robi), drži kudilju i prede. Lice ima obojano čadom, tavom izmrčeno. Na glavi rubac. Ima odilo od stare babe. Na nogama od babe čarape. Ima od babe oplećak.

3. Đava. On ima masku od kože, crno obojeno. Plazi jezik od crvene čoje. Ima krila crna od pleha. Nosi lance sa ključima, da bi branija mačkare od ljudi, da ga se više boje. On plaši. Ima na glavi od kože rogove. Rogovi su sa ostalim dilom kozje glave.

4. Pomoćnik đavla. U ruci batina. Maska od kože. Ima dugačku bradu i veliki brk i napravljenu kosu načičkanu. Na glavi ima klobuk. Na sebi ima dugačku haljinu u dva dila. Više na bulu ima nogavice.

5. Turčin. Obučen kao Turčin, široke hlače, opanke. Na glavi ima masku sa prilijepljenom dlakom. Ima drvenu sablju. U drugoj ruci ima zemljanu lulu i dugački kamaš. Ima fes na glavi i oko fesa peškiri.

6. Krnjeval. On se sastoji od živog čovika i od slame (lutke). Ovaj od slame je dio ženske opreme ispunjen slamom i učinjeno kao tilo. To dolazi ispod trbuha živog čovika koji ima na sebi žensku suknju. Drugi dio slamnog tila dolazi iza živog čovika. To su muške gaće sa čizmama, sve sa slamom nabijene. Ove gaće

imaju naramenice, koje vise živom čoviku priko ramena. Priko svega toga obuče živi duglju jaketu, oveću, da pokrije gornji dio i naramenice i gaće i tako izgleda, da žena nosi na leđima muškarca. Živi čovik na licu ima masku od kože, bojadisana i v'še u lice. Naočale i veliku šubaru na glavi.²⁴

Glava babe (slamnate) je od tikve, kao ljudska glava. Ima naočale. Tikva vodarica čini vrat i glavu, bojadisana. Usta probivene i usne bojadisane. Nos priljepljen od drveta. Nad čelom na glavi ima kovrljak sa crnom maramom. Ruke su sa rukavicama, nabivene sa pilovinom.

Maškare iz Zelova. Pokladni svatovi

Snimljeno oko god. 1932.

(Vlasništvo Ante Delaša)

Ostale maškare su svatovi, diver je gospodar svatova. Do njega su dvije jenge. Između njih je barjaktar s barjakom — stablom s granama, potpuno očišćenim, nema ni kore ni lišća. Na grane se stave djevojački darovi, jabuke, čarape, terluci, kolači. Na vrhu bude hrvatska zastavica. Jenge imaju priko lica prebačen rubac kroz koji gledaju. Tu je i nevista sa kovrljakom na glavi, otvorena lica. Nevista je mladić koji ima čisto, nježno lice. I diver i barjaktar imaju čisto lice.

Ima i Cigana među mačkarama. U ovoj grupi mačkarâ bio je još pop. Ne vidi se na fotografiji. Darove koje maškare skupe nosi jedan nosač, vidi se za divera.

Mačkare su išle ispred poklada. Iz Zelova išlo se u Potravlje, Maljkovo, Bitelić, Zasiok, Hrvace, Ogorje i opet u Zelovo. Kretali se na opusum. Kad se

²⁴ Prema informaciji Ante Delaša, rezbara iz Zelova, »Krnjeval« nije zelovska maškara. Još za Austrije njegov otac, žandar, vidio je tu maškaru u Kotarima kod Zadra. Kao penzioner on je tu maškaru učinio u Zelovu, gdje ju je narod prihvatio. Inače je ovaj tip maškare poznat i drugdje u Hrvatskoj, od Konavala do Međimurja. (Vidi radnju N. Bonifačića Rožina, Pokladne maškare u Konavlima. Narodna umjetnost, 1966, knj. IV, str. 160.)

mačkare susretnu s mačkarama iz drugog sela, mora se barjak pokloniti. Barjaktari prignu barjake jedni prema drugima. To znači mir. Rukuju se samo diveri.

Darovi što se skupe, dile se. Dočekaju ih sa vičerom u Potravlju, di bi prenoćili. Noću mačkare ne idu. Svaki od ovih mačkara ima svoju zabavu.« (III/str. 10—13.)

Maškare iz Otoka. Snimljene filmski 31. I 1966. Opis snimatelja Josipa Milićevića:

»Maškare iz zaseoka Strane, sela Gornji Otok. Sakupilo se oko 100 mačkara koje su ujutro krenule iz svog sela za Udovičiće, a popodne su stigle u Otok obišavši sve zaseoke u obadva sela.

Na čelu povorke ide barjaktar u narodnoj nošnji. Uz njega su dječaci različito obučeni, najčešće u starim odjevnim predmetima, u ženskim bijelim haljinama i košuljama, ili pokriveni bijelim plahtama. Lica im nisu maskirana, ali poneki ima veo preko lica, ili prozirnom krpom omotan u čitavu glavu. Jedan dječak ima na glavi četvrtastu papirnatu kutiju američke pomoći (poklon-paketa) kojoj je dodao veliki nos. Mnogi dječaci su obučeni kao Čigančad. Bradati starac sa šubarom na glavi nosi veliku knjigu iz koje čita »mudrosti«. Jednu skupinu čine dječaci od kojih jedan nosi tablu sa tekstom: Kod sudije za prekršaje. Dječak koji nosi tablu potpuno je obučen u bijelo, glavu ima zamotan u bijelom prozirnom krpom, a na glavi šešir. Dalje nailazi Čiganka gataru u kombineu. U jednoj ruci nosi otvoren kišobran, u drugoj karte za gatanje i preko te ručnu torbicu.

Slijede različite stanice i starci, odrpanci i Čigančad, pop i ministranti, te dostojanstvena skupina mladića i staraca u narodnoj nošnji.

U povorci je i Sultan, obučen u dugu bijelu haljinu, na glavi mu visoka kapa, više slična biskupskoj mitri nego turbanu, a za pojasom ima pištolj. Iza njega ide još jedan Turčin.

Nakon stanovitve pauze dolazi posebna skupina mačkara, a to su didi i babe, koje su se namjerno duže zadržali da mogu sami utrčati u selo. Didâ su 32. Obučeni su u stara odijela. Na glavi imaju ovčje kožice koje su iznutra podmetnute drvenim prutićima pa stoje uspravno u visinu 50—80 cm iznad glave. Tom kožicom je glava potpuno zaogrnutu i vidi se samo lice koje je nagaravljeno čačom. Jednom didu kožica na vrhu ima čitavu janječju glavu s obrazinom i ušima.

Oko pojasa didi imaju velika govedska zvana, bronce. Preko ramena imaju torbe od prugasta vunenog tkanja, a u rukama štapove. Iz torbe didi stalno bacaju pepeo u zrak da se praši, ali i na prisutne. Ako im netko »zapne za oko« upraše ga od glave do pete. Najčešće nastoje baciti pepeo po ramenima ili muškarcima među noge, a ženskima pod suknju.

Babe (preobučeni muškarci) imaju na sebi crne ženske haljine, crne marame na glavi, a u rukama nose preslice s vunom na njima ili pak obične štapove. I babe su nagaravljene po licu. Imaju vunene torbe u kojima nose pepeo i njime praše gledaoce, a naročito one koji se žele približiti mačkarama ili im učiniti štogod nažao. Kada potroše zelihu pepela, babe ulaze u kuću i kupe pepeo od peći ili ognjišta«. (V/str. 120—121.) Prema kazivanju skupine muškaraca iz Otoka, »nekada su maškare korištene i za ispoljavanje političkih sklonosti, pa su tri-desetih godina nosili u mačkarama hrvatsku zastavu i radi toga išli u zatvor«. (V/str. 120.)

Maškare iz Graba. Snimljeno filmski 31. I 1966. opis snimatelja Josipa Milićevića:

»Maškare iz zaseoka Vrbač iz sela Grab. Sakupilo se oko 30 mačkara, vratili su se kući iz Otoka preko sela Udovičići. Na čelu povorke ide barjo. Obučen

je u narodnu nošnju i nosi zastavu, hrvatsku trobojnicu sa zvijezdom. Uz njega su *diver* i *nevista*, koji su također u narodnoj svečanoj nošnji.

Mladoženja ne ide u maškare, ali ove godine su izuzetno dvojica mladića obučeni kao *nevista* i *mladoženja*. *Nevista* ima na sebi noviju varijantu narodne nošnje, nema bijelo *nevjestinsko ruho* i *kovrljak*, nego mrku odjeću i *maramu* na glavi. *Mladoženja* je u savremenom odijelu.

Maškare iz Graba: »baba« s metlom i dva »dida«

Foto: Ž. Trek, 1966.

(Institut za narodnu umjetnost)

Iza *mladenaca* ide *bandur* (*pandur*) i *čauš* u narodnoj nošnji. Najveća je skupina u maškarama ona koja čini sprovednu povorku pokojnog *Blaža*. Iza sproveda slijede skupine različitih maškara među kojima se posebno ističe *bak* kojega vezana goni jedan *gonič*. Jedan muškarac predstavlja slijepog *guslara*.

U povorci maškara idu još dvoje starih ljudi — stari i stara kojima su djeca umrla, te su ostali bez igdje ikoga pa se tuže na svoju tešku sudbinu. Iza njih su *Ciganka* i *Cigančad*. Tu je i *Sultan-Turčin*, komandant *svatova*. Dolazi i *pop* koji ispovijeda. Na jedan *baladur* popeo se mladić obučen kao *kauboj*, ali u staro i odrpano odijelo. Na glavi ima šešir sa širokim obodom. Od slanine ima izrađen veliki *falus* kojim maše i pokazuje ga prisutnima. Na hlačama s unutrašnje strane, među nogama, ima prišivenu kožu, da mu *falus* ne omasti hlače. U povorci ide i šest *dida* i dvije *babe*. (V/str. 127—135).

Maškare iz Vojnića. Snimljeno filmski 6. II 1966. Opis snimatelja Josipa Miličevića:

Maškare iz sela Vojnića išle su kroz Košute, Trilj, Vedrine, Strmodolac, Ugljane, Čaporice, Gardun, i ponovo se vratile u Košute i Vojnić.

Sudjelovalo je ukupno 46 maškara. Na čelu ide did, koji je obučen u narodnu nošnju, ali staru i poderanu, da izgleda ružnije. Na glavi ima crnu kapu. Lice mu je pokriveno kupovnom obrazinom od kartona, koja prikazuje starijeg i namrštenog muškarca. S prednje strane, nešto ispod pojasa, na svakoj nogavici ima prišiven po jedan privjesak, kao čarapa napunjena krpama ili vunom i to mu mlataru pri hodanju. Iza dide ide barjo-barjaktar. Obučen je u narodnu nošnju. Preko ramena ima prebačenu vunenu žensku maramu s resama, kao kratku pelerinu. Barjak nije trobojnika, nego velika tamna ženska marama s resama.

Uz barjaktara idu nevista i diver. Nevista ima bijelo oglavlje i poprsje, a i diver je u narodnoj nošnji.

Zatim slijedi desetak parova: bandurji i cure. Bandurji su u narodnim nošnjama od smeđeg sukna, a cure imaju suknje, bluze i marame na glavi, sve pretežno smeđe boje, djelomično elementi narodne nošnje, ali i noviji odjevni predmeti. To su muškarci koji su grudi i kosu učinili kao djevojke — cure. Sve cure imaju starijske vunene torbe, a bandurji štapove, ali ne od bilo kakva drveta, nego tvorničke štapove.

Dvojica u bijeloj odjeći su popovi. Jednu bijelu suknju (ili podsuknju) imaju oko pojasa i pokriva im donji dio tijela, a ispod se vide suvremene hlače i cipele. Druga bijela suknja vezana im je oko vrata pa pokriva gornji dio tijela i ramena. Jedan ima na glavi šešir, drugi crnu kapu. Nose veliku knjigu kao molitvenik.

Dvojica doktora su suvremeno odjeveni, imaju bijele mantile i u rukama tašne.

Tu je i Turčin, ogrnut plahtama, što izgleda kao duga turska odjeća.

Medvid je jedna maškara koja ima na licu gasmasku, na glavi šešir, a preko starog podernog odijela prebačena je ovčja koža s vunom. Oko pojasa ima četiri privjeska, kao neke vrećice. Manšete nogavica su nekoliko puta omotane vunanim domaćim platenim konopom. U rukama nosi štap. Ciganin koji goni medvjeda ima staro poderano odijelo, na glavi šešir širokog oboda, oko pojasa omotan par puta konopom na kojem je obješena jedna tava i jedan lončić. Ima naočale, a u rukama jedan tanki štap.

Nekoliko baba obučeno je u crne haljine i nagaravljene su po licu. Nose torbe s pepelom kojim povremeno praše i bacaju ga na djecu. Na kraju povorke maškara ide desetak prosjaka i Cigančadi. Cigani imaju stari ram cd bicikla pa po niemu udaraju kao da nešto kuju. Jednu babu iz svoje družine maškare su povatile pa je doktori pumpaju pumpom za bicikl i viču da se je razboljela i da ju moraju ozdraviti.

Na kraju ukućani časte maškare vinom iz bukare, a u pojedinim kućama daju im darove u novcu ili hrani što maškare skupljaju za fraju (večeru) koju priređuju dva dana kasnije. (V/str. 137 — 139.)

Svoje igre maškare izvode na širim prostorima, gdje se u selu povorka zaustavi. Te igre ili, kako narod kaže, zabave, šale, komen-dije maškare ponavljaju više puta u toku kretanja kroz sela. Zbog toga su njihove predstave kratke improvizacije u kojima je ustaljena okosnica motiva, koja fraza i prigodna pjesma. Maškare često u igri govore povišenim glasom, ali sa željom da dadu glas osobe

koju predstavljaju. Svi igrači su muškarci, koji se oblače u ženska odijela, kad treba predstavljati neku žensku osobu, nevistu ili babu.

U dijaloškim igrama maškare napuštaju staro pravilo, da ne govore. Da ih ne prepoznaju, maškare se negda nisu javljale, a ako su koju riječ rekle, onda je to bilo izmjenjenim glasom. I maska i veo služili su maškarama, da ostanu neprepoznate. Još su lice mrčili čađom, da zastraše i odbiju od sebe znatizeljnike. Mrčenje je još u običaju, a maske se sve rjeđe pojavljuju. Još ih negdje prave od kože, kartona i tikve ili nose kupljene maske. Čisto lice ne smeta riječi s kojom maškare izlaze iz tajanstvenosti kulta i magije. Koliko ljudi po selima još žele da se održe maškare i njihove zabave, svjedoči nedavna prijetnja starijih ljudi da treba ubiti vola onome, koji se ne bude htio maskirati. U dogovoreni dan po selu je faktično pošao jedan muškarac s nožem i opominjao ljude da idu u maškare inače će im »u štali voka ubiti.« Tako su se skupile jelačke mačkare među kojima je ove godine bilo i ljudi starijih, oko 70 godina. (V/148.)

Did i baba. Izvodi se po raskršćima i dvorištima, pred kućom. Sudjeluju did, baba i druge maškare.

Tekst iz Bitelića: »Did nosi po jedno i dva zvona otraga. Baba nosi kudjelju, vunu i vreteno, pa prede. Did i baba uvijek trče, na đubar se izvale, da im se smiju. To se prave šale. Kad dođu prid kuću, did babu zavalj, a ona se ne da.

B a b a se pravi nezadovoljna: Dide, nemoj, rugo, sramota!

A D i d ipak gazi po njoj, da se smiju.

D i d ili b a b a leže, kao da je bolesna.

Onda d o k t o r dolazi k njima, prevrće ih, oživljuje.

Maškare koje su s didom pivaju:

Evo kuće i odžaka,
dobre žene i čovika,
koji će nas darovati,
didu braću namazati.

Slanine se daje didu. On je na nož natakne, da se vidi ko je dao više. Ko ne da, malo mu se izruguju i pospu lugom vrata, zasipaju. Onda idu dalje.« Kazivao Petar Žarko, 65 godina (III/str. 20—22).

U selu Jabuki »na poklade obuku se maškare u dida, babu, barjaktara. Idu od kuće do kuće gdje pjevaju:

Darujte nas, ne dršte nas,
nismo seke za udaju,
već za dugo putovanje.

Osim toga prije darivanja sa strane ukućana plešu pred kućom kolo.« (I/str. 8.) U Obrovcu »did nosi na glavi i restu od luka. Oko pasa metne laštiku i od krpa napravi ono, pa crveno obojadiše. To visi pod onom njegovom robom. Baba napravi sise i digod i trbuh.

Nosi lug. I did nosi torbinu luga. Did čapi babu. Digne robu, da mu se ono vidi, prevrne i gazi babu. U šali se tobože pokriju.» (II/str. 20.)

Ljubavne scene dida i babe svuda se izvode po Sinjskoj krajini, uopće po Dalmatinskoj zagori²⁵. Često falički označeni, otkrivaju svoje veze s magijskim činima za plodnost. O drami u igri dida i babe piše M. Gavazzi: »Inače se iz mješavine pokladnih maskerada u nas odvajaju još neki elementi koliko toliko dramatskoga značaja. Među ovima se najviše ističu i razmjerno su najraširenije figure djeda i babe i njihova uloga. Ta je dijelom opscena, oba lica bivaju odjevena u dronjke, jedno od njih ima batinu, ili zvono, ili vrećicu pepela, — pa zbijaju tim šale i međusobno i s okolnom seoskom publikom, idući sad sami, sad u kakvoj povorci. Narod ih zove did i baba, ili didi, babe i sl. (po Istri, Hrv. Primorju, Lici i Dalmaciji pa i dalje). Njihove maske i napose njihova uloga, geste i neslane šale svuda su bitnom jednaki — pa se razabire, da se ne radi o samoj improvizaciji, već o nekoj ustaljenoj tradiciji i znatnijoj starini.«²⁶

Svatovi. Događa se negdje na putu.

Tekst iz Graba: »P a n d u r govori mladencima: Vidite ove ženice, drage gospođice. Imala je muža, pa joj nije bija kao ruža. Nije ima svoje pravo poslo, narav svoju, ono što u gaćama stoji, pa se drugoga ne boji. Voli boljega. Ko je bolji, nek joj bude sretan. Dočekali sinove od sinova, sretni bili dok živili. (Dok im govori, m l a d e n c i se miluju i ljube, što je novija pojava u maškarama kako kažu prisutni.)

Č a u š na poziv jednog mladića govori mladima:

— Ej, dico moja, još nas ovo par stari' ljudi, dok ima u selu, tu će biti reda i božjeg blagoslova. A vi mladi postali ste ambiciozni, puni mašte, samo da vam je prolazit se, luksirat. Ali triba zavrnuti rukave, ka i mi stari, pošteno radeć živit i pošteno umrit. Mladosti, ja vam ostavljam u testamentu: Budite vridni i ne stidite se svoji' predaka, koji su nosili čast i slavu naše Krajine. Mi danas ponavljamo naše običaje, mi danas smo tu da simbolišemo sve ono naše i što odgovara našim idealima i našim običajima. Ja vam preporučujem da nikada se ne bi stidili za ono naše pa makar da reče kogod: Bilo je nazadno. A to je domaće i to je naše i trebamo pri-fatit i poštivat do kraja. Sretno!

P a n d u r priča o svojoj ženidbi: Slušajte, svitu moj. Ja bi želio još dok sam na životu, da prinesem moje znanje i iskustvo na vas mlađe i da slijedite vi nas starije.

— A koliko ti imaš godina? — pitaju ga.

— Ja sam rođen osamdeset i šeste, a koliko je to, ja ne znam, ja sam nepismen. Vi to sami procijenite. Kad sam se oženio, ima sam šesnest godina, a žena je bila od mene mlađa tri godine. Nije tribalo praviti molbe. Ali kako je bilo u zemane doć do žene, to vam ja mogu prikazat, jer sam ja čovik tu u ovom mistu najstariji i najviše poznajem tu običaje i sve što se je događalo u našem mistu.

²⁵ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame ... Zagreb 1963, str. 76—80.

²⁶ Milovan Gavazzi, spomenuto djelo, I, str. 15.

— Kako je to bilo? — pitaju ga.

— U zemane je bilo ovako: Ako si ima ralicu i četiri vola ili šest vola, onda si ima prednost, jer si bio po našem običaju ovde bogat i moga si nać žensku po izboru. A ja sam bio siromah, ali sam bio domišljat pa sam ti ja te žene vara na jedan poseban način. Dodem ti ja jedanput jednoj curi. Ona naliva vodu sa bunara. Kažem ja njoj:

— Mala, čujete, ja sam Litre!

A u nas su Litrići u Otoku bili bogati. A ona odmah okrenula oči prema meni i ozbiljnije me gleda nego inače. E, šta se događa. Kažem ja njoj:

— Ja vas volim, a vi ćete biti sretna da za mene pođete. Dvi mlinice melju, i stanje šest kilometara u kvadrat.

Ona kaže: Ako ste vi Litre, ja ću biti Litrinica!

E, sad, dovedem je kući, kad u kući magare sam ima po našem običaju. Ali, ja sam njoj da' ono drugo . . .

Maškara sa falusom maše i govori: Ovo si joj dâ, ovo!

Svi se smiju.

Pandur nastavlja: Ono drugo što joj, možda, ne bi dâ Litre! . . .

Ovaj sadržaj je donesen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Milićevića (V/str. 132—134). Dramski motiv kako mladić laže djevojci o svojem bogatstvu, da je odvede sebi, uzet je iz realnog života.

Pokladni svatovi poznati su po svoj Sinjskoj krajini ali se motiv ponekad u Hrvatskoj pojavi i na svadbi (okolina Zagreba, Petrinje.). Lascivnosti su karakteristične za većinu pokladnih priredbi. Tema o ljubavi naročito se obrađuje u ovom kraju.

Odgovor na tri pitanja. Događa se na putu. Sudjeluju maškare. Tekst iz Zelova: »Jedne godine maškare su napravili kneza i njegovu gospođu. Ona je ukrašena papirima. Knez ima popa za slugu.

Sluga kriomice poljubi gospođu.

Knez bi to vidio priko oka i sudi slugu: Ti si poljubio moju ženu i time uvridio mene. Osuđujem te na smrt zato.

Sluga pita: Čime bi moga zaminit smrt?

Knez odgovara: Možeš sa tri pitanja. Na sva tri moraš odgovoriti.

Sluga se zamisli: Koja su ta pitanja?

Knez: Prvo, di je sredina zemlje? Drugo, kaži mi koliko ima na mojem konju dlaka? Treće, pogodi šta ja mislim? Dajem ti rok za razmišljanje.

Knez se okrene.

Sluga se zamisli.

Dolazi mu Cigo i pita ga: Šta ti je?

Sluga mu kaže: Moram odgovoriti na tri pitanja, a ne znam.

Cigo: A koja su ta pitanja?

Sluga mu kaže:

Cigo: Mogu ja odgovoriti ako nećeš ti.

Sluga: Spasi me, ako možeš.

Cigo: Hoću, hoću, samo dat ćeš mi novaca. Očeš mi dati nešto?

Sluga: Koliko?

Cigo mu kaže.

Sluga mu odmah dađe neki novac: Evo ti, samo mi spasi glavu.

Cigo: Daj mi još tvoj šešir i jaketu. — Što oni brzo i učine.

Knez se na to okrene. To se iza njega radilo. I kaže: Odgovaraj ako želiš ostati živ. Jesi li se domislio?

Cigo odgovara u ime sluge potuljene glave: Jesam.

Knez: Aj, govori di je sredina zemlje?

Cigo u ime sluge odgovara: Baš tute di ti stojiš. Ako ne viruješ, izmiri pa ćeš viditi da je tačno.

Knez: Odgovori na drugo pitanje. Koliko ima na mojem konju dlaka?

Cigo: Eno baš točno koliko ima u babinoj torbi luga. Ako ne viruješ, broji lug.

Knez: A sada dolazi treće pitanje. Pogodi što ja mislim?

Cigo odgovara: Ti misliš da govoriš s popom, slugom, a nisi nego s Ciganom.

Cigo skine šešir i pokaže glavu.

Knez oslobodi slugu.« Kazivao Ante Delaš, rezbar, rod. 1909 (III/str. 16—17).

Ovo je najljepši primjer samostalne narodne drame. Ona više nije vezana ni uz kakvu prigodu, makar je izvode maškare. Nastala je izvan magijsko-kulturnih akcija, kao dramatzacija motiva narodne pripovijetke, tipa *»Mlječanin i turski car.«*²⁷

Kao i priča koja se može svuda pričati, tako se i ova igra može svuda predstavljati, gdje se nađe igrača, publike i mjesta za igru.

Ko će najveću motiku? Dogada se negdje na putu, redovitoj pozornici pokladnih maškara. Igrači su maškare, koje predstavljaju *Cigane i gazdu*.

Tekst iz Zelova: »Cigani omrčeni čađom, ženski, muški. Imaju mišinu za kovanje, čekiće. Viču:

— Ko će dati kovati?

Ciganke imaju karte. Nose dite od krpa, napravljeno od mišine janjeće i povezano u pelenice. Metne se piska sa diplom u mišinu. Mišina je napuhnjena, pa kad se pritisne izgleda kao da dite plače.

Cigani se ne mišaju s ostalim mačkarama, ni narodom, nego se drže za sebe i prave između sebe komendije.

Gazda maškara pita u blizini: Ko će najveći komad kruha?

Cigo ga čuje, vikne jakim glasom: Ja!

Gazda: Ko će najveći komad slanine?

Cigo viče: Ja!

Gazda: Ko će najveću čašu vina?

Cigo: Ja!

Gazda: Ko će najveću motiku?

²⁷ Maja Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke, Zagreb 1963, str. 196, varijante: str. 327.

Cigo viče: Govorite ljudi, ja sam dosta govorio!

Nastane smih. To izvode na dvorištu, di su ljudi.« Kazivao Ante Delaš, rezbar, r. 1909. (III/str. 14—15).

I ovaj komad ima sve odlike osamostaljene narodne drame. I on je dramatizacija narodne anegdote.

Turčin-Sultan. Prizor iz prikaza svatova u maškarama.

Izvode maškare iz Graba-Vrabača: »Turčin-Sultan ima duge haljine, na glavi visoku kapu, za pojasom kuburu. On je komandant svatovima, svi ga poštuju i slušaju, on naređuje polazak. Govori:

Maškare iz Otoka: dva »Turčina«, »dida« i druge maškare

Foto: J. Miličević, 1966.

(Institut za narodnu umjetnost)

— Vojsko, pokret! Pošto nam je put dalek i ne more se ovde zadržavat, mi moramo ić jer smo prešli, možda, već i pedeset kilometara i još toliko moramo, a to se ne zna, idemo dalje. Zdravo, živili svi koji ostajete!

Kad u nekoj kući maškare ponude vinom, onda Turčin daje potvrdu, da je domaćin oslobođen od poreza za uzvrat što je maškarama dao vina.

Turčin u povorci uvijek ide dostojanstveno, ne poskakuje i ne galami kao drugi, ali povremeno vadi kuburu i uzvikuje:

— Ovo je car Suliman. Car Suliman ne boji se nikoga. Koji je dao nalog da njegova vojska sudi i osuđiva? Car Suliman je to naredio. Ovo je vojska cara Sulimana.

Jednoga momenta maškare zajedno sa *Turčinom*, po njegovu naređenju, traže ubojicu silnog cara. Viču da treba kazniti ubojicu i pritome maškare jure okolo, galame i traže ga.

Nakon stanovita vremena *Turčin* drži govor (početak nije snimljen magnetofonom)... koliko je gazi. Samo careva vojska koja naide, ima da ti dug plati. To je car Sultan naredijo, s ovoga mista. Samo jedini car Sultan na ovome svitu zapovida. Car Sultan silni koji se ne pokorava cilome Evropi, Australiji, Aziji, Americi i Rusiji!

— Iiii, Boga ti, nikome! — dovikuju prisutni.« Ovaj sadržaj je zabilježen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Miličevića (V/str. 131—132).

Turčin se i drugdje javlja u igrama pokladnih maškara. U Hrvacama je po tursku obučen, ima čisto lice, nosi sablju i goni dida (II/str. 15.)

U Obrovcu »naprave jednoga mrtva. To bude diver. On se šalio sa curama. *Turčin* mu kaže: Pusti tu curu, to je moja.

Diver: Šta je tvoja! Sad je svačija. — Onda se potuku. *Turčin* ima sablju, po tursku je obučen, ima fes, gaće, brčinu. Diver je u narodnoj nošnji. *Turčin* u tučnjavi ubije divera.

Curu plače: Joj, meni, žalosna li sam, di mi pogibe, u pomoć, ljudi.

Ljudi skoče: Zašto si ga ubio?

Pop dođe sa strane. Ima popovsku robu. Crni šešir. Nosi oče-naše u ruci.

Curu: Molim vas, pope, ako možete, da mi ga oživite. To je moj stari ljubitelj.

Pop iz moli i kropi. Onda diver oživi.« Kazivao Dujo Bilobrk, mlinar iz Obrovca, rođ. 1923. (II/str. 20—21).

I u Biteliću »je *Turčin* kao komandant svatova. On uzme nožinu. Njemu se daje arač. On što skupi, daje bandarima.

— Daj mi arač! — kao da smo mi njegovi robovi.

Dadu mu katrigu, pa na njoj prekrsti noge i zapali čibuk. Mota što deblji list.« (III/str. 20—21.)

Ovi prizori s *Turčinom* iz raznih skupina pokladnih maškara, ali svi u igri *Svatovi* svjedoče, da je u Sinjskoj krajini dramski obrađivana naročito tema o Turcima, s kojima su Sinjani imali žestoke borbe. U većini prizora *Turčin* je siledžija. Na jednom mjestu kupi harač, drugdje ubija zbog djevojke, na trećem traži ubojicu »silnog cara«, kao da se raja pobunila protiv zuluma. Sve ove scene proširene po Sinjskoj krajini (a ima ih po svoj Dalmatinskoj zagori) kao da su fragmenti jedne drame o silnom *Turčinu* Sultanu, ali takva cjelovito povezana drama nije nikada stvorena.

Iz realne činjenice — oslobođenje od Turaka — raslo je veselje i navelo narod da se slikovito izrazi. Stvoren je dramski lik, *Turčin*, koji u jednom času panično traži »ubojicu silnog cara«, dakle sila je slomljena. Veselje zbog pobjede nad Turcima našlo je odraza i u *Sinjskoj alci*, osobito u sceni, kad u alkarskoj povorci vode konja

Edeka, i nose štit i oružje koje je tobože sve oteto od zarobljenoga turskog paše. Pobjeda nad Turcima osnovni je motiv i u proslavi *Suli-Muli*, što još svake godine 4. ožujka (pri kraju poklada) prirede obitelji Jakelića i Rebića u Podosoju kod Vrlike. Prema predaji njihov srodnik Grgur Jakelić ubio je 1715. (godina sinjske pobjede) haračliju Sulejmana Mujić-pašu (otuda naziv Suli-Muli), da od njega obrani čast svoje sestre Mare.²⁸

Iako se tip Turčina (siledžije i ubojice) pojavio usred hrvanja s Turcima, on po svojem sadržaju nije nov, nego se uklapa u jednu primarniju radnju koju naročito ilustrira prizor iz Obrovca: *Turčin* ubija *divera* zbog djevojke, koga na molbu djevojke oživi pop (II/str. 20.) U Lovrićevu *Kadiji* mladoženju ubiju *svatovi*, a na molbu nevjeste oživi ga *kadija*. U dramskoj igri iz Radošića u trogirskom zaleđu, najprije *did* ubije *babu*, onda *dida* ubije *Turčin*, *Turčina* crni *Tale*, a ovoga *barjaktar*. Zatim *dida* oživi *pop*, *did* oživi najprije *babu*, a kad zatrubi u trubu oživi i ostale mrtvace.²⁹ Iz navedenih primjera vidi se da više nije važno tko je ubojica, a tko uskrisuje mrtve. Imena se mijenjaju, a ostaje stalan motiv i karakter uloga: Jedna rušilačka snaga (smrt) likuje, dok je protivna snaga (život) ne savlada. Ova je ideja dramski iznesena i u *Brici*, pokladnoj i momačkoj igri na prelu. Motiv umiranja i uskrsnuća ostatak je starih agrarnih kultova.

Brico. Događa se u skupini maškara, za koje kaže kazivač da »prave predstavu«. Tekst iz Čitluka: »Mačkara brije drvenim nožem, maže čim god. Učini kao da je zaklao (onoga koga brije).

Ovaj pada kao da je mrtav.

Onda ga brico oživljava. **Brico** mu šapće: Dignit ćeš se, oživljava! — Puše mu u usta, zadahne ga parom.

Onda se (mrtav) digne.« Kazivao Ante Barač pok. Filipa (III/str. 3).

U Biteliću također maškara brije s *triskom*. Maže žumanjcem ili čađom. **Brico** poreže ovoga, onda pada mrtav, dođe doktor, pregleda ga, i uzme trstiku pa puše mrtvome u usta i nos. Napokon ovaj oživi (III/str. 23).

Brico brije i po sijelima. U ovoj igri značajan je detalj da doktor oživljava mrtvoga puhanjem u njega. To isto radi i **Brico** u momačkoj igri iz Šušnjeva sela. Ili doktor uzme trstiku pa kroza nju puše u mrtvaca.

Sprovod pokojnog Blaža. Događa se u skupini maškara.

Tekst iz Graba: »Najveća je skupina u maškarama ona koja čini sprovodnu povorku pokojnom Blažu. Nose ga na nosilima od dva dugačka kolca, među kojima je platno. Blaž ima na sebi radno odijelo i čizme, a mjesto glave ima loptu od krpa omotanu bijelim platnom. Na toj glavi je kapa *beretka*. Iza mrtvaca ide *pop* sa šešinom i naočalima, prekriven dugim pokrivačem, vjerojatno stoljnjakom. U

²⁸ A. Corić, *Suli-Muli*: Jakelića i Rebića, Alkar (jubilarno izdanje), 1965, str. 15. Čuo sam u Vrlici, da se za vrijeme proslave »Suli-Muli« u Podosoju pojave i maškare. Informacija od Vedrala Stipčevića, studenta, 1958.

²⁹ Nikola Bonifačić Rožin, *Narodne drame*..., Zagreb 1963, str. 76—80.

*Maškare iz Graba: »sprovod pokojnog Blaža«
Foto: Z. Trek, 1966.
(Institut za narodnu umjetnost)*

*Maškare iz Graba: maškare oko »pokojnog Blaža«
Foto: I. Zanić, 1966.
(Institut za narodnu umjetnost)*

rukama mu je neki šund-roman »X 100« s golišavom ljepoticom na naslovnoj strani, iz kojeg »čita« molitve za pokojnika. Iza sprovoda ide i jedna žena, *udovica* pokojnoga Blaža, koja kuka i plače za njim. Mrtvaca prate različite maškare, *Cigančad* i *odrpanci*, i pjevaju.

Poslije toga nastavljaju rerom:

Oj, ljubavi, ko te nije proba,
Oj, oj!

Zatim redaju različite opscene stihove.« Ovaj je sadržaj zabilježen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Miličevića. (V/str. 127—128.)

Ova parodija sprovoda nalik je na sprovode usmrćenog Karnevala. Sprovode priređuju i svadbene maškare u sjevernoj Hrvatskoj.³⁹

Ispovijed. U skupini maškara, na trgu.

Tekst iz Otoka: »Jedna maškara u uložu popa, koji je umotan u šareni pokrivač, a seže mu do ispod koljena, ispovijeda jednog seljaka: Jesi li psova Boga, Gospu? Tuđe žene napadaš li?

— Ništa — odgovara ispovijedani.

— Grišiš li ti išta, beštimaš li?

— Ništa.

— Jesi li ukra išta?

— Nije veliki grišnik — brane ga prisutni — treba ga pričestiti.

Pop ga pričestuje stavljajući mu u usta jedan kamenčić. (Nekima poslije stavlja u usta komadić drveta ili štogod prijavo). Pri tome svi prisutni komentiraju, brane ili napadaju popa ili ispovijedanog i dobacuju:

— Jesi ga odgrišija?

— A za pokoru nisi mu ništa odredija?

— Da bi ga dava odnija s pokorom. Pokora je uvijek kod mene. Boga mi! — veli ispovijedani.

Pop sada ispovijeda Ciganku gataru. Pita je: Kajete li se za vaše grijeh?

— Nisam, oče, nikako. Ako morete odrišit, odrišite, ako ne morete dabogda i vi imali stomak ko ja, vako.

— Ajme meni, bižite, gubite se ča, ja vas ne mogu odrišit.

— Možete, molim vas, oprostite grijeh moje.

— Ne mogu vam ja oprostiti, puno ste sagrišili.

— Nisam, nisam vam ništa ni rekla. Ja sam uživala svoje pravo.

— Uživaj i patit ćeš zato.

— Ništa neću patiti. E, ja sam guštirala, oče, a vi živite za nesriću svita svoga.

Pop se užasava: Ona je izgubila svoj stid i sram.

Ciganka govori: Kad neće mene, evo moje dice. Ajde, dico moja, kleknite, dušo moja, prekrsti se, pomoli se Bogu svome, poljubi svoga pratru, poljubi ga, dušo moja!

— Što si psova? — pita pop dječaka.

Ovaj brzo odgovara: Krst materin, boga čaćina, dicit mater.

³⁹ Nikola Bonifačić Rožin, *Folklorna grada iz Slavonije I*, 1957, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost, rkp. br. 232, str. 9—10.

Pop se pri tome stalno zgraža i zabrinuto maše glavom: Jadan ti ne bija.

Dječak nastavlja: Bi i tebi, oče.

— Jadan ne bija. A imate li vi oca?

Maškare iz Grabra: »diver«, »star« i »Ciganka«

Foto: Ž. Trek, 1966.

(Institut za narodnu umjetnost)

— Imam.

— A imate li mamu?

— Imam — odgovara dječak.

— Nemate, sinko, nikoga, nikoga nemate, sinko, kad vas je tako naučila. Jeste još išta?

— Jesam, psova sam mater jednoga.

— A kaješ li se ti za svoje grihe?

— Nisam.«

Ovaj sadržaj je zabilježen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Miličevića (V/str. 122—123).

U Sinjskoj krajini *pop* se često javlja u skupini maškara. On vjenčava, tjera đavla, moli nad mrtvacima. Među maškarama pojavi se i biskup, rjeđe fratar, što sve ilustrira, da je i tema o svećenstvu unijeta u narodne dramske scene.

Siromašna obitelj. Kreće se s maškarama po krajini.

Tekst iz okolice Sinja: »Bude otac, mati i dica. Otac se pričinu kljast, kao da nema ruke.

, M a t i kupi novce: Dajte mi da ga odvedem u bolnicu. Nemam, siromašna sam.

D i c a: Čaće, daj hleba, gladni smo.

O t a c: Što ću ti dati kada nemam, sinko!

O t a c ima gusle i dobiva novce. Pjeva:

Gusle moje, na vama je buža,
teško ženi koja nema muža.
Gusle moje, sitna davorijo,
jesam li vam skoro govorio,
da guslite, da se veselimo.

Ž e n a ga vodi za ruku: Nisam te slala u rat, sinko moj, kako si ludo ruku izgubio.

On kaže: Što ću! Tjerali me, da se borim za slobodu!« Kazivao Vjeko Šušnjara, 17 godina (II/str. 24).

Prilikom snimanja 1966. u skupini maškara iz Graba—Vrabača, također se nalazio jedan *guslar s guslama*. On je predstavljao slijepoga guslara (V/str. 128). U selu Karakašici maškare imaju dida i babu, svatove i siromašnu obitelj koju čine otac, mati i djeca (II/str. 19). Teški život na kamenjaru postavio je pred igrače realnu temu o siromaštvu.

Kod suca za prekršaje. Igrači idu s pokladnom povorkom.

Tekst iz Otoka: »G r u p a d j e č a k a različito maskiranih, a najviše obučениh u stara poderana odijela. Jedan nosi tablu s tekstom: *Kod suca za prekršaje*. Oni jure oko jedno Ciganče, vičući da je lopov, da je nešto ukrao i da ga treba kazniti.

On viče: Ko je kriv?

— Ti si kriv.

— Nisam.

D j e č a k bježi, a sudac juri za njim vičući: Eno ga, uteka je. Po njega, brzo, brzo ovamo. Drž' ga, drž', lopova!

Kad ga uhvate obore ga na zemlju, svi polegnu po njemu, natežu ga za ruke i noge i viču: Treba da ga osudimo. Krivac je za prekršaje. Ti si pobjegao i treba ti dati umjetno disanje.

D j e č a k se otima, a oni ga pumpaju pumpom za bicikl. Viču: Osuđujemo te na 4 godine zatvora. Priznaš li?

— Ne priznajem — viče on.

Kad su suci kaznili krivca, puštaju ga i počinju poskakivati te uzvikuju: The ansambl »Laka konjica«. Zatim počinju pjevati:

Aoj moje trideset i dvije,
još se brko na curice smije.
Aoj moje trideset i dvije,
još se brko oženio nije.

Ovaj sadržaj je zabilježen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci J. Miličevića (V/str. 124).

U Hrvatskoj tema suđenja ušla je s različitim varijantama u pokladnu, svadbenu i sijelsku dramatiku. Već je obrađena u Lovrićevom »Kadiji«. U Konavlima na sijelu kažu lopovu da imaju tri svjedoka koji su vidjeli, da je on ukrao vola. A lopov odgovara da on ima trista svjedoka koji to nisu vidjeli.³¹ Sličan motiv nalazi se u jednoj narodnoj priči, štampanoj u Zagrebu. (Danica zagrebečka, 1837, str. 763.)

Rondari. Izvodi se po kućama. Sudjeluju maškare i gledaoci. *Rondari* su čuvari polja.

Tekst iz Otoka: »Nekada su išli i *Rondari*. To je bilo onda kad se nije smilo sić šumu.

Oni bi došli u veću kuću, isti i piti ima.

Maškara ka r o n d a r gleda po kući i kaže gazdi:

— E, čuj, komšija, ti si bija u šumi i učinio veliki prekršaj. Vadija si panje. Znaš da ti je to zabranjeno.

— A čuj, ajde bolan, nisam učinio velike štete — umiruje ga komšija — čuj, dođi, ajde ovamo u konobu, pa ćemo se dogovoriti.

R o n d a r se drži službeno: A, neću, pusti me. Triba popisat koliko je štete i prijavit.

K o m š i j a njega opet poziva: Dođi vamo malo k meni.

A o v a j već popustio: Ajde, dobro.

I onda je išao u konobu s njim. Načeo se suvi pršut, kruv iz popeke, riže se pečenjica i načimlje se bačva. I tu sjede. Dođu i *Turčin* i *nevista*, pa se časte.« Kazivali Jakov Samardžić i njegov brat Nikola (III/str. 6).

Ovaj prizor je primjer, kako gledalac prihvaća igre maškara. Kad je motiv iz svagdašnjeg života, neki događaj koji je svima poznat, čim igrač baci neku riječ, publika je odmah prihvaća i stupa u igru.

Prodaja cipela. Izvodi se na trgu. Sudjeluju maškare i publika.

Tekst iz Otoka: »*Dvojica* u potpuno poderanim odijelima nagovaraju žene da kupe cipele. Imaju jednu staru pokidanu žensku cipelu kojoj je prednji dio potpuno razdvojen, te je hvale kako je odlična i jeftina roba. Nude je jednoj *ženi*, a ona se izgovara da ne kupi:

— Malešno je ovo, malešno za moju nogu. Moja je noga dosta obilata.

P r o d a v a č i pitaju: Imate li ćerku?

— Imam ja ćerku, ali ćerka mi nije kod kuće. Ja da za nju uzimljem, možda ona neće begenisat.

— Gospođo, ovo su najjeftinije, ajde, probajte malo.

— Neću, neću.

— Ajde, probajte gospođo, živi bili. Ništa vam neće biti. Ako vam se ne sviđi, nemojte kupiti.

³¹ Nikola Bonifačić Rožin, Narodne drame . . . , Zagreb 1963, str. 113.

- Drugi put, drugi put, kad budem imala novaca.
- Majko, sretni ste danas, majko. Ovo je kvalitet gospođo, šuplje ozgar i ozdal. Najnoviji tip. Vidite, gospođo.
- Da, da, tu voda kud uđe, tuda će izać.
- Naravno, gospođo, uvijek kud uđe, onuda izađe.
- Dobro je to, dobro.
- Ajde, gospođo, živi bili.« Ovaj sadržaj je donesen prema magnetofonskoj i filmskoj snimci Josipa Milićevića (V/str. 123).

Također jedan lijep primjer igre u kojoj sudjeluje publika s glumcima. Nestalo je u ovoj igri svake magijske funkcije, ona se igra radi uživanja u dijalogu. Ovdje je improvizacija naročito prisutna. Primjer duhovitog »skeča« na motiv s tržnice.

Medo. U povorci maškara. Sudjeluju maškare.

Tekst iz Čitluka: Među vodi Cigo. Metnu kožu od ovna, koji crnu, koji bilu. To je *medo*. Stavi masku od krpa, od mišine od ovce, magareta. Dlaka vanka, samo oči izreže, da vidi.

Drvene maske nema, ali su pravili od tikve. Pravili su oči, nos, usta. Izreže zube. Od kukuruza, od svile, bi napravili brk.

Cigo kaže: Balaj, medo, skoči!

I medo skače.

Cigo piva:

»Balaj, medo, za banicu,
kupit ću ti kabanicu.«

Foto: Z. Trek, 1966. *Maškare iz Graba: »baka« i njegov gonič*
(Institut za narodnu umjetnost)

Kazivao Ante Barač pok. Filipa (III/str. 8).

Sa sela je *medo* uletio i među gradske maškare u Sinju.

Među brojnim maškarama koje prikazuju ljudski lik, nađe se i poneka maškara koja prikazuje životinju.

Bak za rasplod. Ide u povorci maškara.

Tekst iz Graba—Vrabača: »U skupini različitih maškara posebno se ističe *bak*, kojega vezana goni jedan *gonič*.

Baka predstavlja jedan snažan mladić zaogrnut volovskom kožom preko leđa i glave, pa mu se slobodno vidi samo jedan dio lica dok ostalo pokriva koža. Koža je na njega pričvršćena time što je nekoliko puta oko njega omotan jedan debeli konop, kojega je završetak u rukama goniča.

Gonič je umotan u razne krpetine, a u ruci ima štap kojim često udara baka.

Bak stalno muče, pokušava jurnuti na koju ženu ili djevojku, a gonič ga udara štapom i zabranjuje da to čini. Uz to gonič stalno uzvikuje, da ima baka za prodaju i da je taj bak dobar za rasplod.« Ovaj sadržaj je donesen prema filmskoj snimci Josipa Miličevića (V/str. 128).

Ovo je još jedan primjer maškare koja predstavlja životinju. U Sinjskoj krajini maškare učine i *kravu*, pa je dovedu *baku* i on skače na nju. Ove maškare-životinje izvode pantomimu. Bak se javlja mukanjem. Igre s volom poznate su i na svadbama.³²

Krnje u Sinju. Pokladna priredba s maškarama i lutkom.

Tekst iz Sinja: »U gradu Sinju na pokladni utorak učine *Krnjevala* od slame. Na autu ga voze.

Na pijaci mu sude *mačkare*. Viču: Na smrt, na smrt Krnješa. Doša ti je sudnji dan!

Nakon osude Krnjevala su palili na pijaci.

Sinjani se maškaraju različito. Bude i ples od maškara, u bašti. Maškare se lipo obuku i stave maske.

Jedan pijanac svake godine pravi komendije. Njemu se najviše smiju. Bude na njemu stara roba, ima štap, pa maše kao da dirigira. Skida kapu, vrti se kao lud.« Kazivao Stipe Ajduković r. 1934, elektromehaničar (III/str. 18).

»Piva se kad je Krnjeval, kad se pali:

Krnjeval se razbolija,
što je kome ostavija?
Krnje, Krnje, Krnješa,
sudbin (!) dan ti prispio.
Neka tebe vatra pali,
odnili te crni davli.

Dica idu u mačkare, našminkaju se, stave šešire, stare sotane. Brkove naprave od boje ili crne vune. Idemo po kućama prositi. Mi se obučemo, da nas nitko ne prepozna.« Pjesmu i podatke o

³² Nikola Bonifačić Rožin, Grada o narodnoj drami (1. Svadbena igra s bikom), Narodna umjetnost, Zagreb 1962. knj. 1, str. 92—97.

dječjem maskiranju kazivala su školska djeca u sinjskom parku. (III/str. 18—19).

Priredba s pokladnom lutkom ostala je u Sinjskoj krajini uglavnom gradska priredba. Lutku Krnjevala naprave u obrtnoj školi i u kojima ga voze kroz Brnaze. U gradu ga zapale. U Sinju je Karneval (lutka) nekad prikazivao političku osobu ili debela čovjeka (IV/str. 68.)

U Otoku »Krnjevala su digod u mačkarama pravili i nosili prije II rata. Ne bi ga palili. Vola i Krnjevala sada nema«. (III/str. 5.)

U Koštutama su nekad svake godine pravili Krnjevala. Na margarcu su ga vodili kroz selo. Uz Krnjevala su bile Ciganke, koje su skupljale jaja. U godini 1966. spremali su pokladnu povorku s traktorima, koji će biti udešeni kao željeznica. U jednom traktoru bit će Krnjeval, kojeg će naveče spaliti. U Dicmu su prije pravili Krnjevala: »Uzmu staro ruvo i napune slame. Zube mu naprave od krumpira, na glavu klobuk od slame. Pa ga uzjašu na tovara i pušku od drveta mu stave na rame. Ubiju vranu pa mu objese o rame, kao da je lovac. Idu po selu s njim i dobiju darove. Najviše vina. To popiju. Kad je noć pale vatru i zapale ga. Prije mu čitaju osudnicu, da je sve upropastija, poija i popija. Doktori, advokati ga brane. Bude ih pet, šest. Brane ga, da bi ga još ostavili za dalje. A državni tužilac — ništa: Upropastija je sve. Zapalit i smrt!

Kad ga zapale, drugi plaču. Njegova žena bude obučena u crno. Ona plače, kako će bez njega. A drugi je tješe.

— Kuda ću jadna kukavica?« Kazivali Mate Bešker, r. 1901. i Niko Zebić, r. 1904., seljaci (II/str. 18). Ovi su primjeri doneseni, da se vidi kako je pokladna lutka iz grada prodrila i u neka sela Sinjske krajine.

Priredba s *Krnjevalom* u Sinju slična je mnogim priredbama po Dalmaciji i Hrvatskom primorju (na kopnu i otocima). Poznata je i u Istri i u unutrašnjim, sjevernim hrvatskim krajevima. (Zagreb, Turopolje, Hrvatska Kostajnica, Banova Jaruga, Međimurje). Ondje je zovu *Fašnik*. U Zagrebu su takvu lutku sa savskog mosta bacali u Savu još poslije prvoga svjetskog rata.

O dramatici ove priredbe i o značenju usmrćenja Karnevala piše Milovan Gavazzi: »Uz lutku su stalno određena lica: obično sudac, krvnik, branitelj, tužitelj i dr. — s primjerenim grotesknim maskama, koje ga prate i na kojem već tradicijom utvrđenom mjestu izvode »dramski« prikaz — suđenje tome zlotvoru... Ovaj običaj, koji je k nama u manja mjesta pa i dijelom u sela prodro čini se dosta davno, objašnjava se redovno kao prikaz (već u neku ruku simbolski), pobjede nad zimom, punom nevolja, oskudice i pakosti, utjelovljenoj u toj osuđenoj i uništenoj figuri Karnevala.«³³

Osim karnevalske lutke, u Sinjskoj krajini slabo su poznate narodne lutke, ali nisu opet sasvim nepoznate. Tu je zanimljivi Krnjeval iz Zelova koji je donesen iz okolice Zadra, zatim lutka *Pokojnog Blaža* kojoj na selu prirede sprovod, sličan sprovodima Karnevala u

³³ Milovan Gavazzi, spomenuto djelo, I, str. 13—14.

gradovima (popularan naročito u Novom Vinodolskom). Originalna je lutka *dite od krpa*, koje u Zelovu nosi pokladna Ciganka, a učinjeno je od janječeg mijeha, omotana pelenama. U Čitluku »kao bi došao maj, napravili bi od slame čovika«, pa ga za porugu stavili djevojci uz prozor, ili bi ga objesili na divlji orah, koji bi odsjekli i donesli pred djevojčinu kuću (II/str. 52). Slično rade u Istri.

Dok je pokladna lutka iz grada, napravljena i suđena na način kako je to uobičajeno osobito u mediteranskoj kulturnoj zoni, prodrila u Sinjsku krajinu, a s njom i poneka maškara iz Krnjevalove pratnje, mnogo je manje seoskih maškara ušlo u grad, da se po njegovim ulicama šali. Tu su ipak *prosjaci*, raskidani poput *dida* sa zvoncima, a osobito je uočljiv *medo* sa svojim krotiteljem. *Didi* s krznenim kapama, zvoncima, pepelom, i faličkim detaljima iz sinjskih sela bliži su sličnim seljačkim maškarama po dinarskoj zoni i šire po ostaloj Hrvatskoj (poljički *didi*, lički *didići*, krčki *bučani*, kaštavski *zvončari*, slavonski *bušari*), nego gradskim finim, »pravim maškarama« s krinkama. Ovi se *didi* svojom formom i funkcijom, igrama i plesom svrstavaju u tradicionalnu povorku balkanskih maškara, koje od grčkih *kalogera* do bugarskih *kukera* i slovenskih *koranata* čine poseban svijet staroga pokladnog veselja.

Dramske igre na sijelima

Na sijelu, koje u Sinjskoj krajini zovu *silo* izvode se različite igre. Kako se sijela drže u dugim zimskim noćima, jednim dijelom i za vrijeme poklada, to je na ovim sastancima seoske mladeži moralo doći uz pjesme i priče i do različitih šala i igara, da se ljepše provede boravak u društvu. U igrama najčešće sudjeluju mladići, pa su na njihovu programu najviše igre kojima se žele istaknuti pameću ili snagom. Ali je i ovdje došlo do maškara i dramskih igara. Budući da je skupljena građa i o njima, prikazat ćemo je ovdje. Tako će se najbolje vidjeti, u kakvoj vezi stoje sa svadbenim i pokladnim igrama.

Češljanje. Izvodi se uvečer u kući.

Tekst iz Hrvaca: »Zimi se ide na silo. Tamo se izvode igre i šale. Ko misli curu zapitat, ide joj na silo sa društvom. Tamo igraju »Prstenc«. Igraju na karte i šale izvode. Zabavljaju se, da on dulje stoji s njom.

Jednoga bi obukli kao divojku, pa bi je začešljavali, zapravo onoga muškića. Rekli bi mu:

— Imaš puno ušiju, daj se isčešljat.

Češljaju onoga, koji je lipši, koji se sviđa, da je mladi.

C u r a ga češlja. Nakon češljanja divojka mu isplete jednu kosicu.

Ona uzme šaku soli i kaže:

— Imaš punu glavu uši.

Pa sol baci u vatru. To učini onome, koji je boležljiv. Kad baci sol u vatru, ona pucketa i c u r a kaže:

— Ovako ti pucali uši u glavi.« Kazivao Marko Stipanović, 23 godine (II/str. 31).

Detalj bacanje soli u vatru, osobito kad se češlja nekoga boležljivoga mladića, bez sumnje govori o akciji tjeranja zla od tog mladića.

U igrama na sijelima sudjeluju i djevojke s mladićima. To im je prilika da se bolje upoznaju. U drugim igrama, pokladnim i svadbenim, ženske osobe manje sudjeluju.

Brico. Izvodi se uvečer u kući.

Tekst iz Dicma: »Silo je kod djevojke. U jesen pa sve do marta mjeseca, kad su duge noći. Di je lipša djevojka, tu se kupi više mnoštvo. Samo momci idu na silo kod djevojke, a stariji kod prijatelja. Onda se časte vinom, duvanom, kod komina. Nalože dobru vatru.

Stave jednoga da je *brico*. Obuče se u bijelo.

Ide jedan po jedan u sobu, da će se brit. Dođe kod brice.

I *brico* ga počne brit. Kaže mu:

— Kako ćeš se brit? Briješ brkove, bradu, solupe?

M o m a k : Oću da brijem sve.

Brico ga pinelom i sapunom namaže. Brije ga nožem, bez dlake brit. Zatim nađe crne prašine, čađe ili fiska od cipela, pa ga namaže.

— Sad sam ti stavio pudera. Sad si gotov!

I onda jednoga po jednoga spremi u mračnu sobu. Nikoga namaže crvenom bojom, žutom, zelenom.

Svi stoje u mraku, dok ne obrije sve.

Onda idu kod djevojke, svi. Onda bude smijanja, komedije.

Jedan drugome se rugaju, kako je namazan.

Brico, to je samo smij.« Kazivao Mate Bešker, rođ. 1901. (II/str. 33—34).

Brico je veoma raširena momačka igra. U Hrvatskoj gotovo nema kraja gdje je ne izvode, jasno u mnogim varijantama.³⁴ Dok u južnim krajevima većinom mažu čađom, u sjevernim krajevima mažu vrhnjem ili žumanjcem. U Slavoniji se *Brico* izvodi i na svadbi, u Otoku. A prikazan je i u *Prigorskoj svadbi* iz okolice Zagreba.³⁵ Izvode *Bricu* i pokladne maškare. Detalji: brijanje, mrčenje, usmrćenje i uskrснуće mladića, otkrivaju elemente inicijacijske ceremonije u *Brici*.

Pogorjelac. Izvodi se u društvu, u kući ili negdje vani.

Tekst iz Čitluka: »Kažu za jednoga da mu je sve izgorjelo. On skuplja pomoć. On oko bedara ima konop usučen. Usred konopa bude drvo, a rukama drži bokun dašćice, da drvo udara u dašćicu, kad se digne.

J e d a n ovog dovede pred ljude i kaže:

— Ovo je pogorjelac. Šta ćete mu dati?

P o g o r j e l a c se sav trese.

³⁴ Juraj Božićević, *Dječje igre* (Brijat se). Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb 1915, knj. XX, str. 135.

³⁵ Franjo Novosel, *Prigorska svadba*, Zagreb 1926, str. 55—57.

Jedan čovjek kaže: Jabuku.

Pogorelac pita: Što si ono rekao da ćeš dat?

Čovjek: Jabuku!

Pogorjelac:

Rastao ko jabuka,
cvatio ko jabuka,
zalivali te ko jabuku,
i nizali te ko jabuku.

Ako čovjek kaže da će dati kruha, onda pogorelac kaže:

Rasto, cvito,
mlili te ko i kruh.

Onda pogorjelac rastegne noge, konop se napne i ono drvo u sredini konopa skoči i udari o dasku. S tim mu odmiri i kaže: Evo ti hvala!« Kazivao Ante Barač pok. Filipa (III/str. 24—25).

Prema informaciji kazivača, ova je igra, čini se, došla u Sinjsku krajinu iz okolice Trogira. Tamo je kod Labina zovu »Na pogorioca«. Naprava sa štapom među nogama nalikuje na polugu kod kantara, pa u Dubrovačkom primorju i Konavlima igru s ovom napravom zovu *Kantar*. S *kantarom* obično jedan trgovac kupuje vunu od žena. Kako poluga kod ovog *kantara* naliči na spolni ud kod muškarca, i čini poznate kretnje, to u igri *Kantar* dolazi do lascivnosti.

Inače je *Kantar* primjer maškare koja predstavlja predmet, a takvih u Sinjskoj krajini osim pogorjelca ne nalazimo. Igrač u *Pogorjelcu* iz Čitluka igra dvije uloge, čas je *pogorjelac* koji skuplja pomoć, a čas je mjera (kantar) kojom se »odmjerava hvala«. Svuda gdje je ova igra ustanovljena, ističe se njezin falički karakter.³⁶

Ovim završava pregled dramskih igara, što se specijalno izvode na sijelima, u Sinjskoj krajini a građa im se nalazi u arhivu Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu.

Građa ovdje iznesena daje mogućnosti za više zaključaka o narodnim dramskim igrama u Sinjskoj krajini. Gledaju li se svadbeni prizori kao *Traženje ovce*, *Krađa nevjestine cipele*, *Paljenje svekra*, pa tipovi pokladnih maškara *didi* i igre maškara kao *Did i baba*, *Svatovi* i još igre sa sijela, kao *Brico* i *Pogorjelac-kantar* — sve te dramske scene koje još čuvaju neke tragove magije i kulta, može se utvrditi da one nisu specifično sinjske, kao ni priredba s pokladnom lutkom u Sinju, jer je to maskiranje i igranje ustanovljeno i drugdje po Dalmaciji i široj Hrvatskoj odnosno i izvan Hrvatske. Ovim šalama i igrama Sinjska krajina ponavlja jedan tradicionalni program na dijelove kojega je Ivan Lovrić naišao već pred dva stoljeća, a u kojem se odrazuje kulturni utjecaj mediteranske i dinarske zone.

Međutim, ovdje ima građe koja govori i o narodnom dramskom stvaralaštvu Sinjske krajine. To stvaralaštvo otkriva se u nekim novim igrama i dramskim tekstovima. Poznato je da maškare nemaju

³⁶ Nikola Bonifačić Rožin. Svadbeni dramatika u Dubrovačkom primorju. Narodna umjetnost, Zagreb 1964—65, knj. III, str. 62—66.

ustaljeni tekst svojih igara. Samo je u pokladnom suđenju zapisana optužnica, osuda i oporuka Krnjina, a i one se svake godine nanovo sastavljaju. Maškare u toku igre improviziraju u skladu s motivom igre i karakterom uloge. To je uzrok što su pojedine igre maškara sad duže, sad kraće, već prema tome u kakvoj situaciji se nađu igrači. Kazalište pokladnih maškara je pokretno, jer maškare u jednom danu često obiđu po nekoliko sela. I svugdje gdje se u selu zaustave, na trgu ili na putu, na gumnu ili u kući, one ponavljaju svoj kazališni program. Budući da im se žuri da do mraka obiđu već kraj, igrači ponekad skraćuju svoje igre, ili izvode samo neki prizor, a ima slučajeva da tamo gdje ih dobro prime i počaste jelom i pićem, igraju duže i oduševljeno.

Osobitost igranja maškara koje su u pokladnoj skupini došle u selo, nalazi se i u tome, što svi u isto vrijeme izvode svoje igre, kad dođu na igralište. Narod se skupi oko hrpe, i gleda pojedine skupine: na jednom dijelu igrališta *Ciganka* gata, ili *pop* ispovijeda, na drugom kraju *gonič* prodaje *bika* ili *medo* pleše, jedni igrači prodaju cipele, a drugdje se izvodi igra u kojoj *Ciganin* mjesto *sluge* odgovara na tri kneževa pitanja. Publika oko igrača, ako ne stoji na povišenom mjestu, na terasi ili na prozoru, može samo jedan dio programa gledati. Ali se zato često upleće u igru, kad je igrači izazovu i kad joj je poznat motiv igre.

Improvizacija teksta i način igranja uvjetuju one brojne varijante jednoga motiva, koje odrazuju lokalno stvaralaštvo. A da je to zapazio i sam narod na terenu potvrđuje činjenica što se u Sinjskoj krajini spominju sela i skupine maškara i pojedini igrači, koji se ističu svojim igrama. (Vidi izjavu iz Otoka, str. 531).

Lokalno dramsko stvaralaštvo dokumentiraju još više igre koje su, oslobođene kulta i magije, zaigrane radi same igre i zabave. To su one igre, koje iznose neki lokalni događaj (invalidova obitelj, monolog o prosidbi, gdje se lažno prikazuje imovinsko stanje ili scena sa sajma (prodavanje bika, prodavanje cipela), gdje se prikazuju tipovi koje je već sam život oblikovao, kao što je razgovorljivi »Dalmatinac« s trgovinom na trбуhu koji je već poznat i izvan svog zavičaja. Smisao za dramu u Sinjskoj krajini napose očituju dramatizacije narodnih pripovijedaka, kao što je zelovska igra *Odgovor na tri pitanja*. Ta igra najprije govori o dramskom umjeću anonimnog dramaturga koji je u mnoštvu pripovijedaka znao izabrati naročito dramski tekst. A kako je narodu poznata pripovijetka, to su igrači pri samoj igri neposrednije igrali i zabavljali publiku.

U Sinjskoj krajini nesumnjivo postoji umjetnička volja da se u dramskom obliku iznese neka misao i osjećaj. To se osobito ostvaruje u igrama, koje sadrže teme o Turcima, Ciganima, svećenstvu, pa temu o ljubavi, siromaštvu, pravdi i trgovini. Ne uspjeva uvijek da se sve ovo prikaže u jednoj cjelovitoj drami, pa se u skupini maškara zapažaju fragmenti i skice pojedinih sadržaja, koji neki put izgledaju, kao da su zalutali u tuđu radnju (npr. *Turčin* haračlija u *Svatovima*). Ali zato ovo sinjsko narodno kazalište ima vrlo dobro ocrtanih karak-

tera. Tu je *did* razbludnik, lukava *Ciganka*, snalažljivi *trgovac*, *Turčin*, *pop ispovijednik*, *doktor*, *brico*, *invalid*, *lopov* i *sudac*. U ovom kazalištu ima igara s dijalogom dužim i kraćim, a ima i pravih pantomima (*bak*, *medo*), i »živih slika«, koje su karakteristične za pokretno kazalište pokladnih maškara. Dok selom prolazi skupina maškara, ljudi u njoj samo gledaju pojedine likove (slijepi guslar) ili prizore (sprovod pokojnog Blaža, svatove). Da bi ovi prolazeći prizori što više istaknuli svoj sadržaj, maškare se prilično služe raznim rekvizitima pa nose križ, vijenac, gusle, natpise itd. Katkada i pjesma, uzvici, kolo, pobliže karakteriziraju skupinu ili pojedine igrače.

Narodne dramske igre u Sinjskoj krajini, osobito one što ih izvođe pokladne maškare, iako su ograničene na stanovito vrijeme, ipak znadu zaokupiti intenzivno cijelu krajinu. Narod ih voli, trči za njima, gleda ih i sudjeluje u igri, što je za izvođače najveći uspjeh.

Poslije drugog svjetskog rata maškare su i ovdje bile popustile, ali informacije o njima iz prošle godine 1966. (obnovljene igre i čak prijetnje onima koji ne pođu u maškare) iznose da kazalište maškara oživljuje. I detalji kako se neke igre moderniziraju (gasmaska ili papirnata maska od američkog »poklon-paketa«, pojava kauboja i mladoženje u svatovima) samo su jedan dokaz više da narod u Sinjskoj krajini, uz pjesmu i priču, još uvijek i dramski stvara.

B. NARODNE IGRE

O narodnim igrama u Dalmatinskoj zagori od starih se pisaca doznaje nešto više nego o narodnoj drami. Govoreći općenito o igrama Zagoraca Alberto Fortis je napisao da kod njih »narodne pjesme mnogo utiču na čuvanje starih običaja. Zbog toga njihove igre i plesovi potječu, kao i običaji, iz vrlo starih vremena. Gotovo se sve igre sastoje od natjecanja u snazi i vještini, kao što je skakanje uvis, utrkivanje i bacanje velikog kamena, koji se teško može i podići sa zemlje.«³⁷ Fortis spominje i običaj da se svatovi utrkuju, kad nakon vjenčanja u crkvi svadbena povorka s mladencima polazi mladoženjinoj kući. Tko od svatova prvi na konju stigne, dobije maramu za nagradu.

I Sinjanin Ivan Lovrić spominje trke za vrijeme svadbe svojih zemljaka: »Pošto se razdijele darovi, običavaju nevjeste u više mjesta davati poseban dar onome svatu, komu je konj najbrži, a ako se trči, onomu koji prvi od sviju stigne do određena znaka.« Za igre Zagoraca Lovrić veli, da su prikladne, da ih učine hitrima, spretnima i jakima: »Hitrina je u tom, tko umije brže trčati, spretnost, tko dalje skoči s jednoga mjesta na drugo (a ima ih, koji skoče dvanaest geometričkih stopa), a snaga, tko dalje baci kamen, koji se s mukom diže sa zemlje. Sačuvani su još u svom prvotnom stanju i turniri s konjima, koji su u prađavno vrijeme bili u običaju kod Morlaka, ali se više ne zna što su igre s loptom, kotačima i mnoge

³⁷ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774*, v. I., str. 92.

druge.«³⁸ Pod »turniri s konjima« Lovrić vjerojatno misli i na Sinjsku alku koja se počela trčati neprekidno iz godine u godinu na početku njegova stoljeća. On ujedno spominje, da su neke igre nestale, te se za njih više ne zna. O popularnosti nekih igara svjedoči naziv *bakva* što je već u XVII stoljeću označivao čast krajiških glavara, a uzet je od *bakve*, biljega do kojeg se dobacivalo kamenom s ramena, ili se u skoku doskočilo. Tako se spominje da se 1686. harambaša Mate Nakić hrabro borio pod Sinjem »da potvrdi bakvu«. U ovo vrijeme »glavari su se morali isticati kako u viteškim igrama, tako i u ratu.«³⁹

Igre Zagoraca spominje i Nijemac Franz Petter, koji je 1838. posjetio Knin, Sinj i Imotski. Među gimnastičkim igrama i on spominje natjecanje u trčanju i dizanju kamena. Spominje i popularno kuglanje. Neke igre čak navodi s hrvatskim nazivom, kao »Das Podkapizza-Spiel, Das Parstenak-Spiel, Das Czar-Spiel«. U ovoj posljednjoj igri s kockom spominje i hrvatske nazive strana na kocki: »Czar, Kralj, Sluga, Tovar«.⁴⁰

U naše je vrijeme narodne igre u Sinjskoj krajini ispitivala Milica Obradović.⁴¹ Jednom ona samo općenito spominje kraj, kao za igru *Ključke* kad kaže da je tako nazivaju »u susjednim krajevima Livanjskog polja (Duvno i Sinj — hrvatsko stanovništvo)«. Drugi put potanko nabroja igre, mjesto i etničku pripadnost stanovnika kojima je igra poznata. Tako u okolici Sinja kod Hrvata u selu Hrvace spominje igre: *Na pašaporca*, *Potezanje klipa*, *Tuč patku*, *Koljenima o gredu*, *Aš-miša*, *Varibaka*, *Vatanje jabuke*. Za tu igru spominje da je u Biteliću Hrvati i Srbi (izmiješano stanovništvo) zovu *pozubati se*. Još spominje stihove koje u Hrvacama hrvatska djeca kazuju plačljivu djetetu:

Revi, revu, magare,
sutra ćemo na bare
itd.

Spominje da je kod Hrvata (Hrvace) zabilježila stihove koje čobani ritmično izgovaraju, dok drškom noža udaraju po komadu pruta naslonjena na koljeno ili na kamen, i dok ga rukom dječak okreće, da s njega smakne koru, da se napravi *pišta* ili *truba* (svirala).

U Biteliću (Srbi) poznate su igre: *Toroda* ili *neka gre*, *Prstenka*, *Vara-bake*, *Vule*, *Trnje*. Za igru *Čelice* spominje da je poznata u Zelovu Srbima koji tamo žive izmiješani s Hrvatima.

Neki članovi ekipe Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, koji su u Sinjskoj krajini skupljali folklornu građu, bilježili su i građu o igrama. Ta se građa nalazi sređena u arhivu spomenutog instituta (INU) i prema njoj će biti prikazane narodne igre Sinjske krajine. Građa se nalazi u ovim rukopisnim zbirkama:

³⁸ Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa.*, Zagreb, 1948, str. 110.

³⁹ O. Josip Soldo, *Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom*, Sinjska spomenica 1715—1965, Sinj 1965, str. 118.

⁴⁰ Franz Petter, *Dalmatien in seinen Verschiedenen Beziehungen*, Gotha 1857, zweiter Theil, str. 89.

⁴¹ Milica Obradović, *Društvene igre i zabave, Livanjsko polje*. Glasnik zem. muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1961, sv. XV—XVI, str. 233—263.

- I. *Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Sinjske krajine*, 1958, INU rkp. br. 757.
- II. *Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Sinja i okolice*, 1965, INU rkp. br. 328.
- III. *Ivan Ivančan, Folklor Sinjske krajine*, 1965, INU rkp. br. 746.
- IV. *Josip Miličević Folklor Sinjske i Vrličke krajine*, 1965, 1966, INU rkp. br. 758.

Kao nekad Ivan Lovrić, tako se i sada može reći da neke igre nestaju u Sinjskoj krajini. Poznate su starijim ljudima, a djeca ih više ne igraju. Sve je manje mladeži koja je u ovom kraju nekad najviše igrala igre. Jedni su nestali za vrijeme prošloga rata, a drugi su poslije rata ostavili selo, da se u gradu zaposle, ili su zbog zarade otišli u inozemstvo. Jednim dijelom udaljuje igre od mladeži i gradska civilizacija koja prodire u sela. Prije su u zimskim večerima sijela bila prigoda mladeži da se skupi i zaigra. Sad je sve manje takvih sastanaka jer mladež u većim selima, ako ne odlazi u gostionicu, ide u dom, gdje već može gledati televiziju. Tu prima sve gotovo, ne mora više kao nekad na sijelu, da sama izmišlja čime će se zabaviti. Uza sve to, još se u narodu pojavi neka nova igra, kao *Zujevica*, za koju kažu da se pojavila u ratu, donijeli su je vojnici iz drugoga kraja (II/str. 85).

Po selima igra se na sijelu, na derneku, u gostionici, na pašnjacima, po putevima i dvorištima. Jedna jedina igra — *Sinjska alka* — ima svoje stalno igralište, dan igranja i igrače. I *Konjske trke* u Sinjskom polju imale su svoje određeno trkalište i vrijeme trka (Otok, II/str. 54). Neke igre narod počne igrati u proljeće, a neke igra u zimi.

Neke su igre raspoređene prema spolu i dobi igrača. Djevojke imaju svoje igre (*Prstenca*), a mladići svoje (*Kamena s ramena*), u jednim igrama sudjeluju odrasli (*kuglanje, kartanje*), a neke igre su samo dječje. U dječjim igrama često sudjeluju muški i ženski igrači. Često i na sijelima djevojke sudjeluju u igri s mladićima. Igru *Vuk* igraju djeca na pašnjacima, ali je obično još zaigraju i odrasli (mladići i muževi) u božićnoj noći.

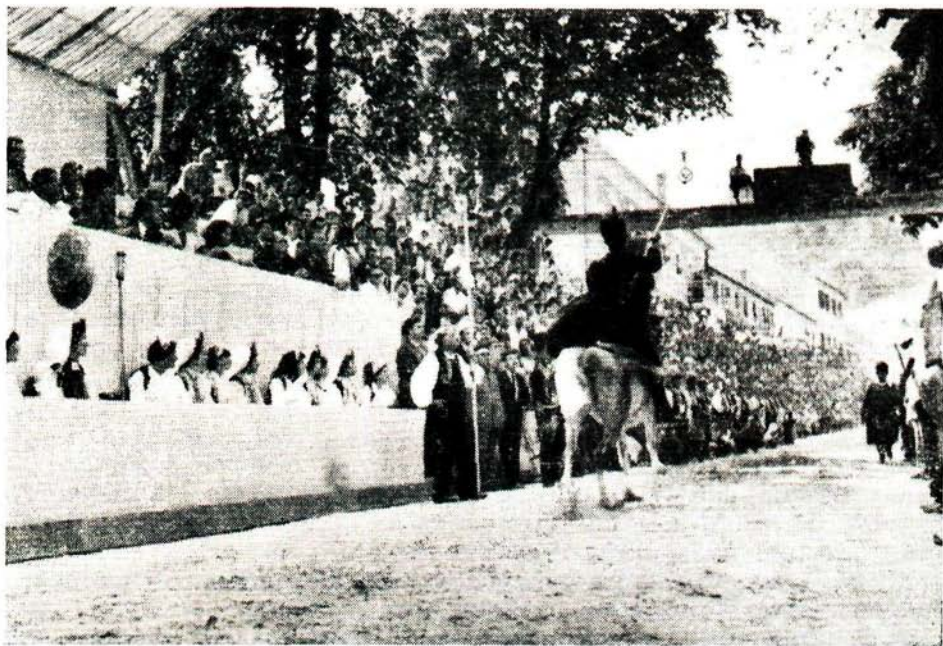
Igre za jačanje i rvanje drage su mladeži još od vremena, kad je Sinjska krajina bila na granici Bosne, gdje su borbe s Turcima od muškaraca tražile snagu i odvažnost. Druge igre imaju elemenata iskušavanja inteligencije i vještine igrača, kao u igri *Vuk* u kojoj predvodnik štapom ošine posljednjega u redu. Kao posljednjega u redu odabiru igrača koji je umno ograničen. Ili igra *Traži se jaje* u kojoj se obično bedaku metne jaje pod kapu na glavu. Pamet se iskušava i zagonetkama.

Ima igara u Sinjskoj krajini koje sadrže dramske elemente: mimiku i dijalog imenovanih lica. Takvih igara ima među dječjim igrama (*Boje Ne prátja*) i u igrama odraslih (*Dizanje mrtvog čovjeka*).

Tko će prvi započeti igru, ili biti neko određeno lice u igri, obično se odredi *brušketom*: uzmu se slamke, ali moraju biti nejednake. Jedan ih drži u ruci. Svi igrači vuku. Tko izvuče najveću, ili naj-

manju, prema dogovoru, taj je prvi (Zelovo, II/str. 26). Ili postoji posebno brojenje, kao u Sinju: *Elene, šelene, šipete, šapete, ripete, rapete, klon*. Na koga dođe posljednja riječ, on će tražiti skrivene igrače (II/str.26).

Sinjska alka. Sadašnje stanje: Godine 1965. proslavljena je u Sinju 250-godišnjica ustanovljenja Alke. I ove se godine, pred trčanje jubilarne Alke, trčala *Čoja* (naziv po čoji), crvenom platnu koje dobije pobjednik u tom trčanju) i *Bara* (naziv po livadi koju ima pravo pokositi pobjednik u tom trčanju). Prije samog glavnog natjecanja na trkalištu, razvija se povorka alkara po gradu do trkališta. U svečanoj zapovijedi alkarskog vojvode za jubilarno natje-

Alkar pogada alku na jubilarnoj proslavi Sinjske alke 1965. u prisustvu predsjednika Tita

Foto: A. Boršić, 1965.

(Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb)

canje 1965. rečeno je: »Povorka će se formirati ovim redom: arambaša, četa momaka, štitonoše i buzdovandžije, konj Edek s vodičima, bubnjari, trubači, barjaktar s pobočnicima, vojvoda s adutantom, četa alkara na konjima i alajčauš«⁴² Barjaktar nosi hrvatsku zastavu. Arambaša i četa momaka idu pješke svi u narodnim nošnjama Zagoraca. Vojvoda, barjaktar i ostali alkari jašu na konjima, a odjeveni su u posebne viteške odore. Svakog alkara pješke prati jedan

⁴² Alkar, jubilarno izdanje 1715—1965, str. 1.

alkarski momak. U povorci je sudjelovala i skupina djevojaka u narodnim nošnjama. I one su išle pješke.

Poslije mimohoda alkarske povorke slijedilo je alkarsko natjecanje u gađanju alke. Natjecali su se alkari, članovi viteškog društva »Alkarsko društvo — Sinj«, koje ima sjedište u Sinju. Pobjednik u gađanju dobio je dar i ponio prelazni štit, dar predsjednika SFRJ, maršala Tita. Poslije natjecanja opet se formirala alkarska povorka koja je pobjednika otpratila kući. Na večer je priređena svečana večera.

Foto: I. Ivančan, 1965.

Dječja alka u selu Brnaze

(Institut za narodnu umjetnost)

Poslije prave Alke u Sinju i djeca prirede svoju dječju alku. Oni trčeći gađaju u alku. Imaju svoga vojvodu i alajčauša. Dječjem pobjedniku daje općina nagradu. Kod njega se također priredi

večera od onoga što su djeca skupila po gradu. Kupe jaja, dinje itd. (II/str. 30).

Djeca su priredila alku i u selu Brnazima. Gađanje su izvodila na putu. Alka je bila utaknuta u krumpir što je visio s jedne niske grane. Druga skupina djece gađala je u alku u jednom velikom seljačkom dvorištu (III/str. 69). U Brnazima, u zaseosku Vučkovića čuva se sablja koja je prema predaji, pripadala Boži Vučkoviću, serdaru koji se istaknuo 1715, u obrani Sinja od Turaka. Tu sablju čuva sada Jozo Vučković. Njegova majka dade je vojvodi dječjih alkara da

Djeca alkari u selu Brnaze

Foto: I. Ivančan, 1965.

(Institut za narodnu umjetnost)

je nosi u povorci. Djeca od papira naprave kape, a u povorci vode magarca pokrivena čilimom. Taj im magarac predstavlja Edeka, konja iz alkarske povorke u Sinju. U Brnazima djeca uzmu peku (posudu pod kojom se peče kruh) za štit i nose je u svojoj povorci.⁴³

⁴³ Karakteristično je da se i u Sinjskoj alci štit što ga u povorci nosi alkarski momak zove peka (v. Šime Jurić, spomenuto djelo, str. 69). Možda bi se u tom nazivu štita mogao naći trag pučkog parodičiranja pobijedenih Turaka, što se indirektno i do danas sačuvalo u dječjoj alci. Parodijsku igru u kojoj se ismijavaju Turci zabilježio je već Lovrić u XVIII st. (v. str. 518 u ovoj radnji).

Djeca idu pješke i trčeći gađaju u alku. Ljudi im skupe novac za čokoladu, a dobitniku (pobjedniku) daruju naliv-pero.

Prema predaji, prvi su alkari za alku uzeli *uzengiju* turskog paše koga su zarobili nakon poraza pod Sinjem 1715. Priča se da su nekad i žene išle s alkarima u povorci. Nekad je na alkarskom barjaku bila Gospina slika. Prije drugog svjetskog rata obično se trčala Alka u prvu nedjelju poslije Velike Gospe.

Kratko vrijeme trčala se alka i u Čitluku, u okolici Sinja. Trčala se pred drugi svjetski rat sve do 1942. i to na konjima, poslije Velike Gospe. Imali su vojvodu i alkarske momke. Hrvatska zastava vijala se na vrh jablana. Pobjedniku se davala novčana nagrada koju su igrači skupljali među se. Pomoć za troškove trke davao je i gvardijan franjevac koji su u Čitluku imali posjed. U Čitluku su i djeca priređivala alku (II/str. 32, 56).

Poslije prvoga svjetskog rata, 1919—1920. u Brnazima su i čobani trčali alku na konjima. Trčali su na livadi zvanoj Jerkuša. Alka je bila napravljena od jače žice, da se bolje vidi. Bila je obješena na vrbi. Koplja kojima se gađalo bila su drvena (III/str. 69).

Iz literature o Sinjskoj alci i srodnim igrama, koja je veoma obilna, doznaju se mnoge potankosti o životu Alke, tj. njezinu prvom trčanju, o sudionicima i priredbama, kao i sličnim viteškim igrama u drugim krajevima, a napose i u Dalmaciji, gdje se po gradovima od Dubrovnika do Zadra izvode igre tipa Alke od XV do XVIII stoljeća. Nećemo ponavljati osnovne činjenice o Alci i srodnim igrama, nego ćemo se osvrnuti samo na neka pojedina pitanja vezana uz Sinjsku alku.

Historičari se ne slažu u datumu prvoga trčanja Alke u Sinju. Većina drži da je odluka časnika o trčanju Alke donesena i samo trčanje izvršeno 15. kolovoza 1715, na dan Velike Gospe, uoči kojega su Turci noću prestali opsjedati Sinj i pobjegli preko planine Prologa u Bosnu.⁴⁵ U narodu je sačuvana predaja koja pobjedu Sinja povezuje s čudom Gospe, koje su sliku franjevci bili prenijeli u sinjsku tvrđavu kad je krajini zaprijetila opasnost od Turaka. Tu su predaju i pobjedu opjevali franjevci Filip Grabovac⁴⁶ i Andrija Kačić Miošić.⁴⁷ O veselju koje je u Sinju zavladao nakon poraza i

⁴⁴ O Sinjskoj alci, kao i o srodnim viteškim igrama, vidi literaturu u ovim djelima: Leopold Kretzenbacher, *Ritterspiel und Ringreiten im europäischen Südosten. Südost — Forschungen*, München, Band XII/1963, str. 437—455; Niko Kuret, *Ziljsko štehanje*, Ljubljana 1963; Desanka Nikolić, *Prilog proučavanju Sinjske alke*. Narodno stvaralaštvo — Folklor, Beograd 1964, sv. 11, str. 809; Sime Jurić, *Sinjska alka*, Zagreb 1965. Osim toga, kod Š. Jurića, privatno, nalazi se bibliografija knjiga i članaka o Sinju, kojom sam se, uz njegovu dozvolu, koristio pri svojem radu o narodnoj drami i igrama Sinjske krajine, na čemu mu ovdje zahvaljujem.

⁴⁵ S. Milinović, *Hrvatske uspomene iz Dalmacije, IV dio, Sinjska alka*, Vijenac 1875, br. 17, str. 277.

⁴⁶ Filip Grabovac, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, Zagreb 1951, izdanje JAZU, str. 228.

⁴⁷ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb 1956, str. 317.

bijega Turaka piše pitanje o. Stipan Zlatović. Prema njegovu navodu, na dan Velike Gospe oslobođeni franjevci priredili su po gradu veliku procesiju zahvalnicu s čudotvornom Gospinom slikom. U procesiji su sudjelovali svi branitelji Sinja pod oružjem, časnici i obični vojnici, a poslije podne istoga dana »konjanici izigraše različite igre na konjima, između ostalih s kopljima strijeljahu halku«⁴⁸ Tog dana zavjetovali su se časnici Gospi da će njenoj slici pokloniti krunu.

Međutim, jedan podatak iz *Dnevnika opsade Sinja*, što ga je na talijanskom jeziku napisao vjerojatno neki časnik u opsjednutom gradu, podržava mišljenje onih koji drže da je odluka o izvođenju Alke u čast pobjede nad Turcima stvorena 1715, ali da se prvi put trčalo tek 1717. Tad su se već prilike bile nešto sredile te se trkom Alke moglo uveličati svečano krunisanje Gospine slike, što su učasnici također 1715 bili obećali Gospi. Iz *Dnevnika* se, naime, razabire da za vrijeme opsade Sinja u tvrđavi nisu imali »konjika«, pa branitelji nisu mogli zaustaviti tursko pljačkanje po sinjskom polju.⁴⁹ Prema tome, među časnicima nije bilo konjanika ni na dan oslobođenja, a bez njih se nije mogla prirediti klasična trka Alke. Mogli su samo pješke trčati i gađati u alku, kako to još rade djeca, a to opet nije bilo dovoljno časno za elitni sloj vojske u kojem je bilo plemića iz Mletaka i dalmatinskih gradova.

Podjednako tako legenda je i ona poznata tradicija o zarobljavanju turskog paše koji je opsjedao Sinj. Predaja kaže da su paši oduzeti štit i buzdovan i konj, kad je bježao pobijeđen. Dok je bio u bijegu, Sinjani su za njim pucali i ranili ga u nogu te nije mogao *uzengijom* udarati konja, da brže trči. Zarobljenoga konja, kaže tradicija, sada u alkarskoj povorci predstavlja konj Edek. U znak veselja, što su pašu zarobili, Sinjani su uzeli pašinu uzengiju i u nju ciljali te im je to bilo prvo gađanje alke. Međutim, ta predaja nema nikakve historijske podloge jer serašćer Mehmed-paša Čelić, koji je veliku tursku vojsku poveo na Sinj, i bio poražen, nije na bijegu bio zarobljen. U dokumentarnom *Dnevniku* izričito stoji da se s vojskom vratio u Livno: »U noći između 14. i 15, kad je osvićao dan naše Zaštitnice na nebo uznesene, tiše, tiše on diže svoje topove i vrati se sa svojom vojskom u Livno, a mi ostadosmo oslobođeni od opsade.«⁵⁰

Još jedno: da konj Edek stvarno predstavlja konja kojeg su bili Sinjani zarobili paši, on bi se vidio samo u Sinju u povorci alkara. Međutim, konj se 1781. vodio i u alki u Makarskoj. U jednoj

⁴⁸ O. Stipan Zlatović, *Franovci države presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1833, str. 198.

⁴⁹ *Dnevnik opsade Sinja*. »Giornale del blocco ed assedio della fortezza di Signa«, Originalni rkp. nalazi se u Arhivu Franjevačkog samostana u Sinju. Hrvatski prijevod objavio je I. Marković u svom djelu »Sinj i njegovo slavlje«, Zagreb 1898, str. 35–41.

⁵⁰ *Dnevnik opsade Sinja*, u spomenutom djelu o. I. Markovića, str. 40.

prigodnoj pjesmi opisuje se kako za Klementom Ivaniševićem, glavarem i vođom, koji je na konju s golom sabljom, vode drugoga konja:

A drugog mu držahu ko lava,
do četiri sluge nek je slava,
na kom sultan sa zlatom bijaše,
a odora sva ko sunce sjaše.⁵¹

Kao sinjska predaja, tako i pjesnik makarski ovdje pretjeruje, zapravo se hvali. U Sinju vode pašina konja, a u Makarskoj čak sultanova! Vjerojatno scenska skupina sa štitonošom, buzdovandžijom i vodičima konja u Sinjskoj alci potječe iz predaje.

Čini se da je viteškog natjecanja bilo u Sinju već prije 1715. i 1717. Iz uspomena sinjske obitelji Milošević, koje se rukopis čuva u franjevačkom samostanu u Sinju, doznaje se da se alka trčala u Sinju 1695.⁵² To je sasvim moguće jer nakon oslobođenja Sinja od Turaka 1686. ondje je bila smještena posada u kojoj je bilo časnika koji su željeli živjeti u stilu svoga vremena, te su lako mogli koji put zaigrati alku na način kako se igralo po mletačkim pokrajinama i dalmatinskim gradovima. Ovo natjecanje mogli su prihvatiti i hrvatski glavari, serdari i harambaše, povezani vojničkom službom sa sinjskom posadom, kojima je bio običaj natjecati se junačkim igrama. Kao novi doseljenici iz Bosne i Hercegovine, mogli su znati i za jedno viteško natjecanje u Sarajevu, tj. ono kad je 1658. u Sarajevu bosanski vezir Ahmed-Melik-paša priredio trku u počast francuskog poklisara Poulleta.⁵³ Igrači su tada na konjima trčali do cilja — tanke čelične ploče nalik na tanjur. U njezinoj sredini bila je rupa na kojoj je otraga bila prikovana malena cijev. Ploča nije visjela, nego je bila nataknuta u procijep jedne palice, koja je bila usađena u zemlju. Trkači su gađali u sredinu ploče, ako je ne bi pogodili, onda bi je svaki put oborili na zemlju.

Mletački utjecaj u Sinjskoj alki govori o prisutnosti časnika iz krajeva mletačke uprave pri igranju Alke, a turski nazivi (*alka*, *alaj-čauš*) o prisutnosti domaćih krajišnika doseljenih iz krajeva pod turskom vlašću.

Najstariji datum kad se Alka trčala u Sinju — dan Velike Gospe (15. VIII) — otkriva suradnju svjetovnih i crkvenih vlasti u proslavi sinjske pobjede. To se očitavalo i u legendi o Gospinu čudu. Franjevci su i sami sudjelovali u obrani Sinja.

⁵¹ S. Milinović, spomenuto djelo, Vienac 1875, br. 18, str. 294. S. Milinović piše da je bilo ispjevano »više liepih pjesanah na sinjskih alkah«, ali se namjerio na knjižicu koja opisuje makarsku alku. Original joj je u Franjevačkom samostanu u Makarskoj. Naslov joj donosi S. Milinović *Striljanje alke. Dvi pisme složene i prikazane na čast i poštenje gospode makarske*. U Mlecih g. 1781. Milinović je u svojoj radnji objavio samo jednu pjesmu iz ove knjižice, te donosimo odlomak iz nje u kojem se spominje konj u makarskoj alci. Uz ovoga konja, i N. Kuret spominje konja u današnjoj Sinjskoj alci. (Ziljsko štehanje, Ljubljana 1963, str. 34).

⁵² Desanka Nikolić, navedeno djelo, str. 809.

⁵³ Marko Buljan, *Sinjska alka*. Novosti, Zagreb 1936, br. 221, str. 11.

Među hrabrim borcima istaknuo se o. Pavao Vučković, a o. Stjepan Batarelović poginuo je u borbi. Naročito se isticao don Ivan Filipović-Grčić, preko kojega su branitelji odbili turski poziv na predaju.⁵⁴ Crkveni utjecaj na proslavu manifestirao se i preko alkarskog barjaka, na kojem je najprije bila Gospina slika. Kasnije se još za mletačke vladavine, počela alka u Sinju igrati za vrijeme poklada, kao i drugdje. I u Zagrebu se 1650. igrala igra *Prstenec* na poklade. Igrači su »derkali« kopljem u kolut, prsten po kojem je igra dobila ime, a zagrebačka je općina nagrađivala igrače i priređivala svečanu večeru poslije igre.⁵⁵ Već za austrijske vlasti Alka se igrala na carev rođendan. U Jugoslaviji se opet počela igrati u kolovozu, oko Velike Gospe. Godine 1945. odlučeno je da se ubuduće Alka trči jedne nedjelje u prvoj polovici mjeseca kolovoza.⁵⁶

Sinjskoj alci za mletačke i austrijske vladavine obično su prisustvovali predstavnici lokalnih i okružnih vlasti, a bilo je i svečanih Alka kojima su prisustvovali i vladari. Tako se 1818. igrala Alka pred carem Franjom I, koji je pobjednika Franju Tripala nagradio zlatnim prstenom.⁵⁷ Godine 1838. Alku je gledao saski kralj Friedrich August II koji je, oduševljen igrom, nagradio pobjednika Ivana Lovrića zlatnim satom s lančićem.⁵⁸ Car Franjo Josip I bio je na Alci 1875, pa je i on pobjednika Marka Terzića-Bonića nagradio sa 30 zlatnika i prstenom.⁵⁹

Već 1852. spominje Alku Vuk Karadžić,⁶⁰ a Dinko Šimunović oduševljeno ju je prikazao u svome djelu *Alkar*.⁶¹ Našlo se i gledalaca koje Alka nije naročito impresionirala. Jedan od takvih je Franz Petter koji je za Alku napisao da je vrijedna samo po povijesnoj uspomeni koju sadrži, a što se tiče same izvedbe on u Alci ne nalazi ništa izvanredno. Njemu se od Sinjske alke »daleko više sviđa vježbanje austrijskih ulana i husara na vježbalištu.«⁶²

U narodu se još čuje da su nekad i žene bile s alkarima u povorci. To potvrđuje i jedna slika Antuna Barača (1790—1855) na kojoj se vide dvije žene na konjima među alkarima.⁶³

Š. Milinović piše da svaki alkar ima uza se momka koji će ga služiti i koji treba da je obučen u cetinskoj narodnoj nošnji. Ali ako je »trka vanredno sjajna tad ima alkar uza se kuma, obučena sjajno i bogato, koji jezdi uza nj i u svemu ga zastupa.« Prema Š. Milinoviću alkari su obučeni »u prastaro hrvatsko odijelo.«⁶⁴

⁵⁴ O. Josip Soldo, spomenuto djelo, str. 148.

⁵⁵ Jelja Dobronić, Povijesni spomenici grada Zagreba, sv. devetnaesti, Zagreb 1953, str. 168.

⁵⁶ Šime Jurić, navedeno djelo, str. 59.

⁵⁷ Š. Milinović, spomenuto djelo, str. 259.

⁵⁸ Š. Milinović, spomenuto djelo, str. 260.

⁵⁹ Šime Jurić, spomenuto djelo, str. 61.

⁶⁰ Vuk Stefanović Karadžić, Srpski rječnik, Beč 1852, s. v. halka, str. 801.

⁶¹ Dinko Šimunović, *Alkar*, Zagreb 1948.

⁶² Franz Petter, spomenuto djelo, str. 89.

⁶³ Šime Jurić, spomenuto djelo, str. 58.

⁶⁴ Š. Milinović, spomenuto djelo, str. 277.

Danas uz alkara više nema kuma, ostao je samo momak u narodnom odijelu. Na drugoj slici Antuna Barača vidi se alkar na konju u sjajnom viteškom odijelu i momak uza nj ide pješke.⁶⁵

Uz ostalo, različita odijela znak su nekadašnje socijalne razlike među stanovnicima sinjskim. Tradicija je sačuvala ne samo različita

Sinjska alka: alkar i njegov momak
Foto: M. Pavić, 1954. (Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb)

odijela sudionika u igri, nego baš ta odijela vidljivo označuju dvije posebne skupine, pješaka i konjanika, u alkarskoj povorci.

U prijašnja vremena nije svatko mogao postati alkar. Prema Š. Milinoviću, alkar je trebao biti rođen u cetinskoj općini. Mogao je biti seljak ili građanin, ali se pazilo da je neporočna života i da se nije okaljao nekim sramotnim činom. Alkar nije mogao postati ni onaj koji se bavi »kakvim niskim i kaljužnim zanatom«. ⁶⁶ I među samim alkarima, gađačima u alku, bilo je razlike. Nekad se za alkarskog vojvodu birao predstavnik vlasti, a prema Statutu neko je vrijeme porodica Lovrić imala privilegij na dužnost alajčauša u Alci. ⁶⁷

⁶⁵ Šime Jurić, spomenuto djelo, str. 57

⁶⁶ Š. Milinović, spomenuto djelo, str. 277. U alkarskom Statutu iz 1833. stoji da su iz društva isključeni Cigani, mešari i krčmari. (Alkar, jubilarno izdanje, str. 13).

⁶⁷ Desanka Nikolić, spomenuto djelo, str. 813.

I običaji uz gozbu kod dobitnika su se mijenjali. Prije je uvečer pred kućom dobitnika njegova rodbina igrala kolo i pjevala pjesme. U kolo su se upletali i drugi ljudi i pripjevali slavodobitniku.⁶⁸

Baš ovi neki elementi u Sinjskoj alci, koji su s vremenom otpali (prisutnost kuma, ženâ, kolo i narodne pjesme), kao i mogućnost da

Sinjska alka: štitonoša sa štitom — pekom i alkarski momak
Foto: D. Rendulić, 1957. (Agencija za fotodokumentaciju, Zagreb)

je u XVII stoljeću igrana alka u Sinju, nukaju neke pisce da traže u narodu dublje korijene ove viteške igre⁶⁹ u kojoj je detalj — gađanje u kolut — nesumnjivo doprinos iz evropskog kruga sličnih igara.

To znači otkriti u Sinjskoj alci takve sadržaje koji govore ne samo o veselju časnika nego i o narodnom veselju zbog turskog poraza pod Sinjem 1715. Time bi se ukazalo na to da Sinjska alka nije samo formalni nastavak i odjek starih viteških natjecanja širom Evrope i da ne očituje uglavnom samo talijansko-mletački ceremonijal nego da je živi primjer narodnog stvaralaštva izražen u jednom sudbonosnom razdoblju narodnog života u Dalmatinskoj zagori.

Sadašnja Sinjska alka, gledana u cjelini (povorka alkara sastavljena od konjanika i pješaka, s posebnom grupom momaka koji vode

⁶⁸ Desanka Nikolić, spomenuto djelo, str. 810.

⁶⁹ Desanka Nikolić, spomenuto djelo, str. 810.

konja Edeka i nose oružje i štit-peku, zatim gađanje alke i na kraju gozba kod dobitnika), kontaminacija je sadržaja što su se vremenom povezali, a koji možda odrazuju igre različitih socijalnih skupina u Sinju izvođene na proslavama oslobođenja Sinja od turske opsade. Ovime je Alka, uz manifestaciju etike junaštva ovoga kraja, i sjajan dokaz narodne umjetničke aktivnosti Sinjske krajine kroz stoljeća.

Prelazimo sada na prikazivanje ostalih narodnih igara u Sinjskoj krajini.

Trka. Tako narod zove natjecanje s konjima koje se poslije Male Gospe priređivalo na Sinjskom polju, na mjestu gdje je sada aerodrom. Trkalište je sada bliže rijeci Cetini. Konji za trku bili su podijeljeni po vrstama: I, II, III, IV klasa. Trka se trčala u krugu. Narod je dolazio da gleda čiji je konj brži. Natjecati se mogao svatko, iz čitave zemlje. Pobjednici su dobivali nagrade, a među gledaocima je bilo različitih oklada (II/str. 54).

Dizanje mrtvaca. Igra se u Čitluku. Jedan igrač legne, pravi se kao da je mrtav. Druga četvorica dođu da ga dižu kažiprstima. Dok govore, oni šapću jer kad bi glasno izgovarali riječ, vjeruju da će onaj »mrtvac« »otić ća«. Zbog toga se neki boje igrati mrtvaca. Dok igrači drže prste pod mrtvacem, šapćući, govore:

Prvi: Ovdj leži mrtav čovik.

Drugi: A gdi ćemo s njim?

Treći: Na vilinsko groblje.

Četvrti učini ff (zazviždi) i onda ga svi na prstima dižu (II/str. 23). Igra je poznata i drugdje — u Samoboru, na Braču, u Hercegovini. Svuda propisano šaputanje i vjerovanje da bi mrtvac mogao nestati, kao da čuva tajanstvenost nekoga nestalog obreda.⁷⁰

Traži se jaje. Igra se u selu Hrvace, u kući, uvečer, na sijelu. Svi sjede ukруг. Nađe se jedno pokvareno jaje. Jedan ga uzme i skriva ga nekome pod kapu, pod suknju (jer i ženske sudjeluju u ovoj igri). Drugi skriveno jaje traži. On obično zna kod koga je jaje skriveno. Obično se izabere neki »bedo, zapravo namjerno se povede, da mu jaje metnu pod kapu na glavi«. Onaj koji jaje traži sve pipa, mladiće i djevojke, a kad dođe do »bede« i njega pretražuje i na kraju udari ga po kapi na glavi da jaje iscure. Onda se svi ovome smiju (II/str. 31).

U Konavlima je poznata slična igra. I tamo je igraju, ako u društvu nađu nekoga »lulava«, budalasta mladića.⁷¹

Vuk. Igra se u selu Hrvace, »tamo di kolo igra«. Igraju odrasli na Božić i na sv. Ivana. Jedan igrač uzme štap. Drugi se otraga uhvati za nj, treći, itd. i tako ih se naniže po 20. Posljednji od njih zove se *vuk*. Prvi vuče za sobom ovaj niz igrača i viče: »Vule, Vule!« On trči ovamo i onamo i nastoji vuka ošinuti štapom. A vuk izmiče (II/str. 32).

⁷⁰ Nikola Bonifačić Rožin, Dramski elementi i oblici u našem narodnom stvaralaštvu. Rad kongresa folklorista Jugoslavije na Cetinju 1963, Cetinje 1964, str. 292.

⁷¹ Nikola Bonifačić Rožin, Pokladne maškare u Konavlima, Narodna umjetnost, Zagreb 1964, str. 292.

U Biteliću se slična igra igrala kod crkve, kad svrši misa. Ovdje se posljednji u igri zove *lisica*. Njemu naprave rep od ručnika. Prvi viče: »Drži liju, drži!« i udara posljednjeg, a red iza njega se ne smije prekinuti. Lisica »biži, promiče se, livo, desno«. Ako joj prvi uspije »odrezati rep«, onda je igra gotova (II/str. 80).

U Dicmu igru *Vuka* igraju i djeca na paši. Za vuka, posljednjeg, stave onoga »koji je malo berlav, šašav.« Igra se najviše u zimsko doba (I/str. 34).

Slična je igra poznata i na bosanskoj strani, po selima Livanjskog polja. Hrvati i Srbi zovu je »Vule«.72

Bod ježa. Igra se u Grabu i Biteliću. Dvojica sjednu. Ruke im se vežu ispod koljena, i to dlan o dlan ispod šaka, a između ruku i koljena provuče im se štap. Između ruku stavi im se šilo, i sada igrači lizu (vuku se) jedan prema drugome. Kad se približe jedan drugome, kopaju nožnim prstima ispod noge drugoga, nastojeći da ga prevrnu. Kad ga izvrnu, primiče mu se, te ga šilom bude u stražnjicu (II/str. 82). Momačka igra, zimi.

U Puntu, na otoku Krku, sličnu su igru izvodili između dva rata na jednoj pučkoj predstavi.

Potezanje klipa. Igra se u Grabu i Biteliću. Dva protivnika sjednu na zemlju i podupru se objema nogama jedan u drugoga: nogu o nogu. Uzmu štap i prime se obojica za njega. Štap mora u početku biti iznad spojeva nogu. Oni se natežu koji će potegnuti na svoju stranu (II/str. 82). Momačka igra, zimi.

Turanje uza zid. Igra se u Grabu i Biteliću. Igru još zovu *Giga* ili *Tula*. Uza zid se poredaju dvije skupine momaka. Prvi od njih guraju se ramenima tko će koga izgurati iz reda. Kad jedan bude izguran trči iza svoga reda da podupire dalje, jer prvoga podupiru oni otraga. Natječu se tko će se prvi progurati kroz drugu skupinu. Momačka igra, zimi (II/str. 83).

Zujevica. Nije domaća igra. Pojavila se u okolici Sinja za vrijeme rata. Igrač stavi desnu ruku na sljepoočnicu, a drugu, nategnutu ispod pazuha, pruži tako da mu je ruka iznad leđa otvorena. Po ruci ga udaraju i on pogađa tko ga je udario (II/str. 83).

Tamoroda. Igra se u Grabu i Biteliću. Na ognjištu se ožegom napravi onoliko kupčica pepela, koliko je igrača. Zna se čiji je koji kupčić. Jedan ožegom ide po kupčićima, a jedan se licem okrene od ognjišta.

Onaj s ožegom ide njime po kupčićima, na jednom stane i govori: Tamo roda.

Onaj okrenut: Neka ode.

Onaj s ožegom: Priškače.

Onaj okrenut: Veži ga.

⁷² Milica Obradović, navedeno djelo, str. 252.

Onaj s ožegom: S kim?

Onaj okrenut: Je l muško?

Onaj s ožegom: Muško.

Onaj okrenut: Veži ga s Marom.

U ovoj igri sudjeluju mladići i djevojke, pa sad Maru mora poljubiti onaj na čijem kupčiću je ožeg (II/str 83).

Poletiše tice. Igra se u selu Hrvace. Igrači dobiju svaki svoje ime: Kukuruz, šenica, repa, dinja itd.

Jedan viče: Poletiše, juj, tice.

Drugi: Di padoše?

Prvi: Na kukuruz.

Kukuruz: Nisu došle.

Prvi: Kud su pošle?

Kukuruz: Na šenicu.

Šenica: Nisu došle. Itd.

Tko se prevari, pa ne odbije kad ga spomenu, ispada iz igre. On mora dati u залог neku stvar, rubac, orah, bilo što. I na kraju igre jedan drži kapu sa zalogima. Uzme u kapi jedan predmet, drži ga skrivena i pita: Slavni suče, što osuđivaš u mojoj ruci?

Sudac različito sudi: Da onaj ode štogod izvana donijeti, da koga poljubi ili koješta drugo. Igraju muškarci i žene (I/str. 32).

Turica. Igra se u Čitluku i drugdje u Sinjskoj krajini. Od krpe naprave turicu, smotaju krpju, na jednom kraju učine uzao. Igrači sjednu na zemlju, ukrug, jedan stane u sredinu, on lovi miša, onu turicu koju igrači dodaju jedan drugom ispod koljena i kad mogu ošinu njom onoga u sredini. Kome ovaj uhvati turicu, uzme mu je i oni zamijene mjesta. Sada ide usred kola onaj kod koga je nađena turica. Igra se uvečer, na sijelu (II/str. 24).

Prstenca. Igra se u Grabu i Biteliću. To je djevojačka igra. Uzme se prsten ili drugi kakav predmet, pa se skriva u ruci ili pod prstom. Jedan pogađa gdje je (II/str. 84).

Šudlanje ili Kevanje. Igra se u Grabu. U selu Hrvace kažu *Na sudle*. Igraju mladići negdje na čistini. Svaki sebi napravi kuću, rupicu. Iskopaju ih u krugu. Svaki od njih ima štap koji je pri dnu savinut da može zahvatiti kuglu od drveta ili od šiške. Može se i uvaljati od goveđe dlake koja u proljeće pada. Skupi se na dlan i pljune u nju, pa pravi kuglica. S njom najvole igrati jer je lagana, pa ne boli ako udari, kad je bacaju. Jedan u sredini nagoni kuglu na kućice igrača, kućara. Ovaj štapom tjera kuglu, ali ako mu ipak kugla pade u kuću, onaj je pobjednik. Tko će »gunat kuglu«, prvi je goniti u kućice, odredi se *brušketom*. Igra se u proljeće (II/str. 84). U Hrvacima kuglu zovu *prase*, a štap *sudla*. Kome *prase* pade u sudlu, on ga opet baci u zrak i kaže: »Pet viorina pene, ko u moga prasca krene.« Igra i ovdje počinje u proljeće (I/str. 33).

Kide. Igra se u Grabu i Biteliću. *Brušket* odredi tko će prvi na zemlju staviti svoju kapu. On je stavi i brani je od drugih koji nalijeću da mu je nogom odnesu. On za njima trči i ako uhvati koga, ili ga samo rukom takne, mora ovaj staviti kapu na zemlju (II/str. 85).

Neka bije. Igra se u Biteliću. Napravi se lopta od krpe i stavi u jedan krug, rupicu. Igrači stoje u krugu, na udaljenosti otprilike jedan metar i pruže ruku nad loptu.

Sa strane jedan viče: *Neka bije* (spomene imenom jednog igrača). Ovaj uzme loptu, a drugi bježe. On ih loptom gađa. Ako nekoga pogodi, ovome se piše krug. Sa deset krugova ispada. Ako pogađač ne pogodi, onda se njemu piše krug, pa i on sa deset krugova ispada (II/str. 31.). Igra se u proljeće.

Robanje. Igra se u Biteliću. Ova se igra počne igrati u travnju, a u lipnju prestane. Igralo se s piljcima, kamenčićima. Uzme se pet kamenčića koji se bacaju u zrak i u različitim kombinacijama hvataju natrag na dlan (II/str. 31).

Trlja. Igra se u Grabu i Biteliću. Naprave se tri četvorine, jedna u drugoj i crtom im se sve četiri strane raspolove. Uzmu po devet zrna graha ili kukuruza dva igrača, od kojih svaki nastoji da prvi popuni jedan red. Takva igra, urezana na kamenu iz rimskog vremena, nalazi se u muzeju u Sinju, a nađena je u Gali (II/str. 85).

U proljeće igra se i *Stelja*. Na zemlji se učini četvorina, koja se crtama prekriži. Igrač skače na jednoj nozi i kamenčić ispred sebe gura u četvorini. Ako kamenčić izađe van iz četvorine, igrač gubi igru.

Franje, okrugle kuglice od stakla ili kamena (špekule), bacaju se po zemlji u jamicu, ali gađaju jedna drugom (II/str. 85). Ove igre većinom igraju djeca.

Dječje igre u Sinjskoj krajini još su i ove:

Miš i mača. Sinj. Igrači se uhvate u kolo. U kolu je jedan koga zovu miš. *Mačka,* koja je izvan kola, pita miša:

Mačka: Daj mi malo sira.

Miš: ne dam.

Mačka lovi miša koji izlazi iz kola i ulazi u nj, ali u kolu ne smije stati. Igrači rukama sprečavaju mački u kolo. Ona mora miša uloviti izvan kola. Kad ga ulovi, igraju mačku drugi (II/str. 27).

Čuvaj, Mijo, rep. Sinj. Djeca čučnu u krug. Jedan s maramicom trči oko kruga i pjeva:

Ide mačka oko tebe,
pazi da te ne ogrebe.
Čuvaj, Mijo, rep,
da ne budeš slijep.

Onaj što trči okolo, baci maramicu iza nekoga. Taj mora uzeti maramicu i trčati za onim. Ako ovaj što bježi stigne prije na mjesto

onoga, nego ga je on udario maramicom, onda ovaj s maramicom nastavlja igru (II/str. 30).

Ćorave babe. Sinj. Jednome se zavežu oči. On ima štap, zovu ga *Ćorava baba*. Ostali stoje okolo. *Ćorava baba* nekoga uhvati i pogađa tko je. Ako ne pogodi, mora opet tražiti. Dok *Ćorava baba* traži, ostali je tuku po leđima, štipaju, viču joj koješta. Ona ide za glasom, a oni se premjeste, da ih ne uhvati (II/str. 27).

Buba Mara. Sinj. Igraju tako da jednog izaberu da bude Buba Mara. Nato je pitaju:

— Mare, što si ulovila?

— Zlatni prsten.

— Trči, potrči.

— Ja trčim. Koga uhvatim, ako ga pogodim, ide za Maru. — Onda Buba Mara lovi oko sebe (II/str. 25).

Boje. Sinj. Djeca sjede. Prodavač svakome daje ime boje: crvena, žuta, modra, bijela itd.

Jedan bude *đava su sto lopata*. On kuca na vrata (bilo na što):

— Dajte mi jednu boju.

Prodavač: Koju ćete?

Đava: Bilu. — Ako postoji boja takve boje, on je uzme. Ako ne pogodi,

Prodavač mu reče: Ajd kući kupit soli.

Anđel zatim dolazi i pita boju.

Kad prodavač proda sve boje, onda se uhvate anđelova i đavlova strana, pa se vuku. Tko bolje poteže dobije igru (II/str. 27).

Na pršuta. Sinj. Igra više djece, svi sjede. Oni su pršuti.

»Osim pršuta, još su u igri *did, baba i mačka*.

Did kaže Babi: Čuvaj mi dobro pršute. (Otiđe.)

Baba (ostane i zaspi).

Mačka (dođe i mijauče blizu babe).

Baba (je čuje, probudi se i potjera mačku): Marš, mačka.

Mačka opet dođe i opet baba čuje njezin mijauk. Opet je potira.

Mačka treći put dođe, mijauče, baba je ne čuje i mačka onda uzme jedan pršut.

Did dođe u jutro i izbroji pršute. Jedan mu fali. Tuče babu štapom i reče: Fali jedan pršut. Ko ga je odnio?

Baba: Mačka je mijaukala. Ja sam je potjerala dva puta, a treći put nisam čula, pa je uzela.

Did: Još jedanput neka nestane pršuta, premlatit ću te štapom. (Did ode spavati.)

Baba čuva i zaspi.

Mačka dođe, isto se ponavlja, krađe pršute, kad baba ne opazi.

Did uzme babu, ona biži oko njega. On je uhvati za ruku i tuče je štapom. Onda je pusti, ona uteče.

Tako je svršeno kad su svi pršuti ukradeni.«

U ovoj igri, kao i u prijašnjoj *Boje*, naročito se ističu dramski elementi. Tu su određena lica koja dijalogom razvijaju radnju. Neka se od tih maskiraju ili mimikom iznose neke svoje osobine. Zanimljiva je i njihova crta, da živi igrači glume predmete (boje i pršute). U raznim varijantama ove su igre poznate i drugdje po Dalmaciji.

Djeca se rado igraju *Skrivača*. Tko će tražiti skrivenu djecu, odredi se naročitim brojanjem, s tekstom: »Elene, šelene.« (Sinj). Tekst za takvo brojanje u Biteliću glasi: »Santi, panti, kad sam te krizmanti.« Ali se ovdje s ovakvim brojenjem određuju oni koji će se skrivati, a na koga ne dođe broj (posljednji slog), on stiska oči i traži.

U sinjskom parku djeca su mi kazivala tekst: »Ante, mante, šante, pante«, ali on im nije služio za brojenje. I u Bosni, u susjednom Livnu poznata je slična izreka: »Šante, pante krizmu«. Sve su te varijante zapravo iskrivljeni tekst crkvene formule što je biskup izgovara na krizmi (ona se spominje i u narodnim tekstovima) kad krizmanika »ćuška«, tj. kad ga prstima dodiruje po licu. U Studencima kod Imotskoga djeca čak igraju Krizmu: jedan je biskup, a drugi se krizmaju. Oni imaju svoje kumove. Biskup ima štap i mitru, koju naprave od torbice. »Ovaj biskup ide od jednog do drugoga, pa ih pljuska po licu i veli: Šanti, panti, kad je krizma bila.« (Kazivala Ruža Maras r. Vrljičak, rođena 1916. u Krivodolu.)

Zanimljivo je da na riječi »šante, pante« iz spomenutih tekstova, naliče imena naročitih ručnih lutaka iz Hrvatske — *šante i Pante* — koje se u igri često međusobno tuku, kao što i biskup, kaže narod, tuče krizmanika, da od njega otjera zla duha. Tip spomenutih ručnih lutaka poznat je u Sloveniji, Hrvatskoj i sjevernoj Bosni⁷³ (u granicama Jugoslavije), a nedavno sam o tim lutkama našao novu građu u Hercegovini. U livanjskom i sinjskom kraju o lutkama tipa *šante i Pante* u narodu nema do sada nikakvih podataka.

U Sinjskoj krajini ima i drugih igara kojima se djeca i odrasli zabavljaju. Osobito su kod djece poznate *brzalice* kojima se natječu tko će brže i bez pogreške izgovoriti određeni tekst, kao što je npr. ovaj iz Sinja:

»Tko će brže reći: Dva mačka idu redom gredom mujs kudrasti, pujs mudrokudrasti« (II/str. 79).

I *pitalice* i *zagonetke* poznate su u Sinjskoj krajini. Često zagonetke imaju osim zabave još i značenje da iskušavaju nečiju pamet. Zagonetke odrasli zadaju djeci, da ih uče misliti, a na sijelima mladići jedni druge »zafrkavaju« zagonetkama, da vide tko je koliko bistar. Kad se u kolu nađe netko ograničen umom, onda se ostali oko njega šale i smiju zadajući mu pitanja, koja su često lascivne naravi. U Vrbniku na otoku Krku zadavane su zagonetke mladiću kad je sa naročitom inicijacijskom ceremonijom priman u društvo mla-

⁷³ Nikola Bonifačić Rožin, *Sante i Pante*, Narodne ručne lutke u Hrvatskoj, Ljubljana 1962, Slovenski etnograf, let. XV, str. 135—156.

dića zvano »Kolo od Buzović«.74 Jedna od »zagenki« koja se tu zadaje, da se »iskusi ovoga mladoga našega brata«, glasi: »Kakovih derv je najviše u dermunu?« (dermun — pošumljen pašnjak). Slična se čuje i u Sinjskoj krajini, a odgovor glasi: U šumi ima najviše krivog drvlja.

U Košutama zadaju ovu pitalicu:

Okoti se moja mace,
pet puta po petero.
Svako mače i unuče
pet puta po petero.
Koliko je to?

Odgovor: »Taj se račun ne može nikada svršiti, jer uvijek svako mače i unuče ima pet puta po petero (IV/str. 217).

Zagonetke iz Sinja75 koje su kazivala školska djeca:

1. Bile koke s neba pale,
pa su vrata zatrpale.
(Snijeg)
2. Crno, maleno,
svu noć cara varalo.
(Komarac)
3. Četiri brata poljem trče,
jedan drugoga nikako ne mogu stignuti.
(Kola)
4. Četiri sise s neba vise.
(Vime)
5. Jedan lije,
drugi pije,
treći raste veselije.
(Kiša, zemlja, stablo)
6. Nit ga hrani, nit ga tuče,
a kad ore, šest plugova vuče.
(Traktor)
7. Puna škola đaka,
a od nikuda vrata.
(Šipak ili bundeva)

Ovom prilikom donosimo i različite *izreke*, *poslovice* i *kletve* iz Sinjske krajine, iako ne pripadaju izravno među igre.

Ali se ponekad u njima spominju običaji, pjevanje, ples i čak igra *Na štaka* (*Robanje*, igra s kamenčićima, koji se bacaju u zrak i hvataju na dlan). Nazive, izreke i poslovice iz ovog kraja već je znao i Ivan Lovrić, te ih je 1776. navodio u svojoj knjizi.76

⁷⁴ Ivan Gršković — Vjekoslav Stefanić, »Nike uspomene starinske« Josipa Antuna Petrisa (1787—1868), Zbornik za narodni život i običaje, knj. 37, str. 123, Zagreb 1953.

⁷⁵ Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa Sinja i okolice, 1965, INU, rkp. 757, str. 78.

⁷⁶ Ivan Lovrić, spomenuto djelo.

Izreke i poslovice⁷⁷

1. Bez divojke ne ima radosti,
nit na svitu kakve ugodnosti. (Velić)
2. Bulji ka tele u šarena vrata. (Brnaze)
3. Čista zlata rđa se ne vata. (Brnaze)
4. Čovik i magarac više znaju nego sam čovik. (Brnaze)
5. Da mi nije Svilaje i drva,
ja bi bila u matere prva. (Potravlje)
6. Da nema bure i nevire, ne bi bilo Sinja do Misira. (Brnaze)
7. Daj, Bože, svakom, a ne zaboravi i mene. (Brnaze)
8. Dobar i lud dva su brata. (Brnaze)
9. Dobit ćeš bosanski grb (ništa). (Radošić)
10. Drži ga kao pas ježa. (Brnaze)
11. E, da vidiš, gusle i gudalo,
jadan ti je ko se na vas rani,
na vas rani i oda zla brani. (Vrabač)
12. Āali more, drž se kraja. (Brnaze)
13. Gledaj svoga posla. (Sinj)
14. Gospe sinjska, molit ću te mlada
da mi dadeš koga volim sada. (Vinalić)
15. Ima ih kâ u Leše mačaka (trinaest). (Brnaze)
16. Kad kuća gori, nek se domaćin grije. (Brnaze)
17. Kad se pogospodi Vlašće, gore je neg pašće. (Brnaze)
18. Kad slipac slipa vodi, oba u jamu padaju. (Brnaze)
19. Kandalora, zima ora,
muti vodu do dna mora.
Za njom ide Blaž,
kaže da je laž,
a za Blažom glistina,
pa kaže da je istina. (Glavice)
20. Kad zlo navre na jedno korito, ne traži drugo. (Radošić)
21. Ko će med, ne može medene gaste. (Sinj)
22. Ko na vitar pljuje, na obraz mu se vraća. (Brnaze)
23. Ko pod drugim jamu kopa, sam se u nju zakopa. (Brnaze)
24. Ko s đavlom tikve sadi, o glavu mu se razbijaju. (Brnaze)
25. Ko se boji vrabaca, nek ne sije prosa u polju. (Glavice)
26. Ko visoko leti, nisko pada. (Brnaze)
27. Krist je reka: »Obri najprije svoju bradu, pa onda tuđu.« (Brnaze)
28. Kupite iglice, bacajte ćuskije. (Brnaze)
29. Lako ti je biti svetac, kad ti je Bog ujac. (Brnaze)
30. Lakrdija čorbu ne začinja. (Velić)

⁷⁷ Izreke i poslovice: Nikola Bonifačić Rožin, INU, rkp. br. 328: br. 13, 21, 31, 37.
Nikola Bonifačić Rožin, INU, rkp. br. 757: br. 9, 20, 32, 45, 48, 54, 60, 67.
Maja Bošković - Stulli, INU, terenska bilježnica — Sinj: br. 6, 25, 34, 38, 39, 56, 62, 63.
Maja Bošković - Stulli, INU, terenska bilježnica — Sinj. Ove poslovice skupio je god. 1965. Josip Mastelić iz Brnaza, dak, i predao ih dr Maji Bošković - Stulli: br. 2, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 35, 36, 42, 44, 46, 49, 50, 55, 57, 65, 66, 69.
Josip Milićević, INU, krp. br. 758.: br. 1, 5, 11, 14, 19, 30, 33, 40, 41, 43, 47, 51, 52, 53, 58, 59, 61, 64, 68, 70.

31. Lipu curu odgojila baka,
sidi s momcim i igra »Na štaka«. (Sinj)
32. Moja mala na Zelovu živi,
lule pravi i kamiše krivi. (Sinj)
33. Mene moji oće da udaju,
otišli su kuću da gledaju. (Vinalić)
34. Na dobrom volu ima sto mana, a na slabom nema nego jedna:
ne valja. (Brnaze)
35. Ne boj se pasa koji laje, već koji reži. (Brnaze)
36. Ne laje kuca radi sela, već radi sebe. (Brnaze)
37. Ne može guzica siditi na dva stolca. (Sinj)
38. Nema puno mana, nego jedna: ne valja. (Kažu za djevojku)
(Brnaze)
39. Nema zime dok Božić ne mine. (Brnaze)
40. O svetome Grguru tice u gnjizduru,
o svetome Josipu tice jaja posiplju. (Glavice)
41. Oj, mašino, dava t' odnio štreku,
kud me otra u zemlju daleku. (Potravlje)
42. On ti je sve, bog i batina. (Brnaze)
43. Petak, slab početak. (Glavice)
44. Pinjata se površalu ruga, a obadva izmrčena druga. (Brnaze)
45. Pogledaj mi u oči. (Istinu daj.) (Radošić)
46. Pogodio ko prstom u oko. (Brnaze)
47. Poslovica naša kaže,
istina je da ne laže:
»Jutro kasno ko ustaje,
tom obojak ne ostaje.« (Košute)
48. Pravda je poginula još onda kad su Isusa propeli. (Radošić)
49. Proso i bar neće u ambar, već u lonac di i njiov otac. (Brnaze)
50. Pušti vodu niz livodu. (Brnaze)
51. Rakijice, rako, ja te volim jako,
a ti s menom, rako, u bošu polako. (Potravlje)
52. Selo kudi, selo ugovara,
slušaj, ako si buđala. (Potravlje)
53. Sinjska rera, imotsko pjevanje,
to je moga lole uživanje. (Potravlje)
54. Sinju grade, krilo sokolovo. (Radošić)
55. Slažu se ka pas i mačka. (Brnaze)
56. Staru čeljadetu sve vene, a žuč grezne. (Brnaze)
57. Svaka tica svome jatu leti. (Brnaze)
58. Sve ću postit, neću ponediljka,
da mi Gospa providi jedinka. (Velić)
59. Svekruva mi bolja nego majka,
ona ruča, mene istra vanka. (Velić)
60. Sveta duša, đavolska mišina. (Radošić)
61. Sveta Kata vrata zatvara,
sveti Andre otvara. (Glavice)

62. Sveti Luka, metn' u nidra ruke,
ne vadi ih vanka do svetoga Marka. (Brnaze)
63. To su van priče kad su miši sablju nosili. (Rekao jedan mladić
slušajući kazivanje pjesama u Sinju.) (Sinj)
64. Udovica koja nema dice,
udaje se bolje od curice. (Vinalić)
65. U to se razumi ka magarac u kantar. (Brnaze)
66. U tuđe koze uvik veće vime. (Brnaze)
67. Uzdam se use i u svoje kljuse. (Radošić)
68. Vako bog da, da bi nam ne bilo,
ako bog da, da nas i ne bilo. (Košute)
69. Vuka krsti, vuk u goru. (Brnaze)
70. Zapjevaću, zaigratću mlada,
da kada ću, ako neću sada. (Vinalić)

*Kletve iz Brnaza*⁷⁸

71. Bog te ne smaka.
72. Crivin se ti svojin pasâ.
73. Dabogda vrat slomio.
74. Glava ti pukla na četvero.
75. Grom te ubijo.
76. Iz kaške te zmija ujla.
77. Kap ti pala.
78. Majka Isusova dala i mater te tvoja poželila.
79. Na luli se grija kroz kamiš se verâ.
80. Na mravu jašijo, zemlje se ne dodirivâ.
81. Oči ti ispale.
82. Osušio se ka bakalar.
83. Pobisnijo ti.
84. Poludijo ti.
85. Ruke mu usa'le.
86. Smrt te udavila.
87. Srce ti puklo, dabogda.
88. Zemlja te izila.
89. Žući bijo nego slamka, tanji bijo nego dlaka.

Primjera radi, ovi su tekstovi doneseni da se vidi ona silna stvaralačka moć u narodu koja još uvijek i s naročito stiliziranim mislima prati život i odražuje događaje.

⁷⁸ Kletve. Skupio god. 1965. Josip Mastelić iz Brnaza, dak, i predao dr. Maji Bošković-Stulli.

ZUSAMMENFASSUNG

VOLKSDRAMA UND VOLKSSPIELE IN DER SINJER KRAJINA

Der Verfasser teilte den Aufsatz in zwei Teile: Das Volksdrama und Die Volksspiele. In der Sinjer Krajina ist das Volksdrama verbunden mit den Masken, die sowohl zur Faschingszeit auftreten als auch bei Hochzeiten und an abendlichen häuslichen Zusammenkünften (sijelo). Die Maskentypen und ihre Spiele offenbaren dass sich im Sinjer Gebiet die Kultureinflüsse der dinarischen und der mediterranen Zone verflechten. Die Masken stellen menschliche Gestalten, Tiere und Gegenstände vor. Ausser maskierten Menschen, erscheinen manchmal auch Tiere und Puppen. Manche Masken verraten noch Spuren magischer und kultischer Aktionen. Es manifestieren sich Entwicklungsstufen des Dramas, angefangen von der Szene mit dramatischen Elementen, die mit einem gewissen Brauch verbunden ist, und bis zu der Form der Vorstellung, die sich von der Verbindung mit dem Brauch losgelöst hat, so dass sie jederzeit und an jedem Ort wo ein Spielraum besteht, aufgeführt werden kann.

Von der dramatischen Tätigkeit in der Sinjer Krajina haben wir Angaben schon aus dem XVIII. Jh. Ein wichtiger Informator ist Ivan Lovrić (1776), der unter anderem auch den »Kadija« (Der Richter), ein hochzeitliches dramatisches Spiel, beschrieb. In unserer Zeit wurde etwas mehr Material über die Masken in der Sinjer Krajina veröffentlicht. Ihre Schilderung fand auch in literarische Werke Eingang. Material über die Masken sammelte auch eine Arbeitsgruppe des Institutes für Volkskunst in Zagreb (in den Jahren 1953 und 1965), und aufgrund dieser Tätigkeit bringt der Verfasser Texte, Schilderungen und Kommentare von hochzeitlichen dramatischen Spielen und solchen die gelegentlich der dörflichen häuslichen Zusammenkünfte gespielt werden. Die szenischen Darstellungen bei den Hochzeiten haben ein interessantes Repertoire, das in manchen Fällen noch Elemente zur Beschützung der Brautleute, sowie der Fruchtbarkeitsmagie enthalten. Das Spiel »Schuhdiebstahl« erwähnte schon I. Lovrić in etwas veränderter Form. In unserer Zeit sind Spiele mit dem Esel sehr populär.

In der Faschingszeit, die einen längeren Zeitraum zwischen dem Winter und der Fastenzeit (Vorfrühling) vorstellt, beieben die Masken mit ihren Spielen noch immer die gesamte Sinjer Krajina. Ihre Vielfältigkeit dokumentiert der Verfasser mit authentischen Schilderungen der Masken aus Zelovo, Otok, Grab und Vojnić. Alle diese Masken verbergen sich noch immer vor dem Volke, und dass die Menschen sie nicht erkennen mögen, verkleiden sie sich in verschiedene Trachten und maskieren ihr Gesicht entweder mit Masken die sie in der Stadt kaufen, oder solchen die sie selber verfertigen aus Häuten, Karton, Kürbissen oder Lappen, oder aber schwärzen sie sich blos das Gesicht. In neuerer Zeit gibt es immer weniger Masken und die Maskierten treten viel offener auf, wobei es zu Dialogen zwischen ihnen und somit zu dramatischen Spielen kommt. Es gibt eine ganze Reihe solcher Spiele und der Verfasser bringt Fragmente der Texte, Schilderungen und Kommentare derselben. Da sind: Der Greis und die alte Vettel, Die Hochzeit, Die Antwort auf drei Fragen, Wer will die grösste Schippe, Der Türke-Sultan, Der Barbier, Das Begräbnis des verstorbenen Blasius, Die Beichte, Die arme Familie, Beim Richter für Gesetzesübertretungen, Die Lärmmacher, Der Schuhverkauf, Der Bär, Der Zuchtstier, Krnja in Sinj. Aus dem Inhalte dieser Maskenspiele ist ersichtlich, dass es im Sinjer Gebiet zweierlei Masken gibt, in den Dörfern die »Greise« mit Glocken, in Pelzröcken, russgeschwärzt, mit der Asche und den Masken die in der gesamten dinarischen Zone verbreitet sind, und andererseits Masken in der Stadt, die sich um die Faschingspuppe »Krneval« versammeln. Die Dorfmasken dragen zu einem kleinen Teil auch in die Stadt ein, wo verschiedene Lumpengesinde- und Bärenführermasken erscheinen, dahingegen fand die städtische Veranstaltung mit der Faschingspuppe Krneval (die abgeurteilt und verbrannt wird) Eingang auch in einige Dörfer der Sinjer Umgebung. Ihre eigentliche Quelle jedoch ist an der dalmatinischen Küste und somit in der mediterranen Zone.

Die Maskenspiele in der Sinjer Krajina sind grossenteils auch anderswo in Dalmatien und auch in dem breiteren Kroatien bekannt (so »Der Greis und die alte Vettel«, »Die Hochzeit«, »Der Türke«, »Der Barbier« u. a.), aber es sind auch Spiele vorhanden die den Ausdruck lokalen Schaffens widerspiegeln, was sich in zahlreichen Varianten bekannter Spiele offenbart, wie auch in den Dramatisierungen lokaler Ereignisse, Typen aus dem heimischen Leben und verschiedener Erzählungen. Bei den abendlichen häuslichen Zusammenkünften (sijelo) gibt es nicht viele Spiele. Hier erscheint »Der Barbier«, besonders aber das interessante Spiel »Der Abgebrannte«. Darin erscheint ein Maskentyp der einen Gegenstand vorstellt, in diesem Falle »Die Waage«, das Gerät zur Feststellung des Gewichtes.

Im zweiten Teil seiner Abhandlung bespricht der Verfasser die Spiele der Sinjer Krajina, die ebenfalls von der Forschungsgruppe des Institutes für Volkskunst aufgezeichnet wurden. Über einige Spiele dieser Gegend wurde schon seit der Zeit Albert Fortis' und Ivan Lovrić' geschrieben, am meisten über die allbekannte Sinjer Alka, ein Ritterspiel in welchem die reitenden Mitwirkenden den Speer durch einen Ring (Alka) werfen müssen. In Bezug auf dieses Spiel bringt der Verfasser neues Material, z. B. die Kinder-Alkarenspiele in den Dörfern, wo die Kinder in den Händen anstatt des Schildes, eine »peka« (eine Kuppe aus gebranntem Ton, unter welcher im Dorfe das Brot am Herd gebacken wird) tragen und einen Esel mit sich führen, der das Ross »Edek« aus der Sinjer Alka vorstellt. Zugleich registriert der Verfasser die Veränderungen zu welchen es im Laufe der Zeit auch bei der Sinjer Alka gekommen ist, und er vertritt die Meinung, dass die Sinjer Alka, in der die Legende von dem gefangenen türkischen Pascha eine bedeutende Rolle spielt, nicht nur die Fortsetzung und der Nachklang alter europäischer ritterlicher Wettkämpfe vorstellt, sondern auch tiefere Wurzeln im Volke selber hat. Die Sinjer Alka, als Ganzes betrachtet (der Zug der Alkaren, begleitet von einer Fussgängerrotte und Reitern, der Speerwurf in die Alka, das Festmahl nach dem Wettkampf), stellen die Kontamination mehrerer Inhalte vor und sind Beispiele des Volksschaffens, das die Ethik des Heldentums dieser Gegend und das künstlerische Leben der Sinjer Krajina durch Jahrhunderte widerspiegelt.

Im Anschluss folgen Beschreibungen verschiedener Spiele. Einige von diesen werden nur von Kindern ausgeführt, andere wiederum auch von Erwachsenen. Die Spiele werden an den abendlichen häuslichen Zusammenkünften gespielt, die zumeist an Winterabenden stattfinden, andere hingegen beginnt man im Frühjahr zu spielen. In manchen wirken auch Mädchen mit, oder weibliche Kinder zusammen mit Männern. Es gibt hier Spiele die dramatische Elemente enthalten (Das Wiedererwachen des Toten, Die Farben, u. s. w.)

Abschliessend bringt der Verfasser Texte von Rätselfragen, wie sie von den Burschen manchmal bei ihren Zusammenkünften gegenseitig gestellt werden um festzustellen wie pfiffig einer ist, sodann folgen Texte von gesammelten Sprichwörtern, Sprüchen und Flüchen.

(Preveo Stjepan Stepanov)